

Abô Mavi atu ba Mak hato

Abô môŋ

Mak hato kapya êntêk. Yani anêŋ athêŋ yaŋ nena Jon Mak. Yani ma anyô Israeël te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêŋ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denaŋ ba intu miŋ hi haviŋ Yisu ami. Yani halumbak bêŋ hamô Jelusalem ba intu halaŋô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môŋ anôŋ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviŋ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haveŋ yam ma Mak hamô haviŋ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêŋ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanaŋ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ ba havalonŋ Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ ba hadum nômbithi lomaloma hathak. Ma hato haviŋ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malaiŋ lomaloma hapôm avômalô êvhaviŋ anêŋ Lom, ba intu hato kapya êntêk ek embatho avômalô êvhaviŋ loŋ ek nimiŋ lôklokwaŋ. Mak hayê nena Yisu anêŋ lôklokwaŋ ma bêŋ anôŋ ba hamôŋ ek Sadaŋ anêŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ sondabêŋ 55 mena 65 AD la.

Jon anyô hathik ŋaŋ hapôpêk Yisu anêŋ loŋôndê

(*Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28*)

- 1** ¹Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbêŋ nakaduŋ Yisu Kilisi.
²Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk,
“Ondaŋô! Tem yanêm yenaŋ anyô ku te ek enja abô êmôŋ ek o,
ôpêŋ tem êpôpêk anêm loŋôndê. *Malakai 3:1*
³“Kaêk te halam haveŋ loŋ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm,
-

^a 1:3 Ais 40:3

ma nopesaŋ ba imbitak thêthôn ek yani.’”

Aisaia 40:3

⁴*b*Aêŋ ba Jon anyô hathik ŋaŋ habitak anêŋ loŋ thiliv ba hanaŋ ek avômalô nede kapôlônŋiŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ ek Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê. ⁵Eŋ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapêŋ ibi thêthô ba i hadêŋ yani ek enaŋ iniŋ kambom bêŋ. Ma Jon hathik i halôk ŋaŋ Jolodaŋ. ⁶*c*Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaŋ hathak bok kamel vuluk ma havak bokŋgôp epesaŋ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaŋ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁷*d*Ma hanaŋ nena, “Ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaŋ. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônaloŋ ba intu miŋ hatôm yakôm ba yapole anêŋ vakapô bokŋgôp anêŋ yak vê ami. ⁸Yahathik môlô hathak ŋaŋ. Ma doŋtom yani tem isik môlô esak Lovak Matheŋ.”

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

⁹Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêŋ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ŋaŋ Jolodaŋ. ¹⁰Yisu haviyô anêŋ ŋaŋ kapô ma hayê leŋ hakyav ma Lovak Matheŋ halôk ba halêm ek yani hatôm menak bôbô. ¹¹*e*Ma abô te halêm anêŋ leŋ nena, “O ma yenaŋ Okna atu ba yaleŋhaviŋ. Yaleŋmavi anôŋ hathak o.”

Sadaŋ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

¹²Ma ketheŋ oyaŋ ma Lovak Matheŋ hêv Yisu vê hi loŋ thiliv. ¹³*f*Yisu hamô loŋ êŋ hatôm wak 40, êŋ ma Sadaŋ hayô ba halôk yani la. Yani hamô haviŋ alim bomaŋ ma aŋela eyabiŋ yani.

Yisu anêŋ ku môŋ

(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

¹⁴*g*Etak Jon halôk koladôn, êŋ ma Yisu hi Galili ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ nena, ¹⁵*h*“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak lêk habobo. Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ lôk nônêŋmimbiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi!”

Yisu dalam anyô ayova ek nesopa yani

(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

¹⁶Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêŋ daŋ ma hayê Saimon lo yaŋ Andulu. Thai ma ŋê ik alim ba lêk ekaliv yakseŋ haveŋ. ¹⁷Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba mamu

^b 1:4 Ap 13:24; 19:4   ^c 1:6 2Kinj 1:8; Mat 11:8   ^d 1:7 Ap 13:25   ^e 1:11 Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7   ^f 1:13 Sng 91:11-13   ^g 1:14 Mak 6:17   ^h 1:15 Mat 3:2

nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yaksej.”¹⁸ Ketherj oyanj ma thai êdô iniñ yaksej hamô ma esopa yani.

¹⁹Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô iniñ yeñ ma idu iniñ yaksej titip. ²⁰Hayê thai ma halam, êñ ma êdô lambô Sebedi hamô yeñ haviñ anêñ ñê ku, ma i esopa yani.

Yisu hêv ñgôk vê

(Luk 4:31-37)

²¹Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeñ ma hadôñ avômalô. ²²Thêlô elañô anêñ abô ba esoj kambom ma leñiñhabi nena yani miñ hadôñ i hatôm ñê lôkauk hathak abô balabuñ ami. Mi, hadôñ i hatôm anyô lôk athêñ bêñ. ²³Ma anyô te hamô unyak yeñ êñ ba ñgôk lelaik hamô haviñ yani. Ma halam nena, ²⁴“Yisu anêñ Nasalet, hólêm ek udum malê êndêñ yêlô? Hólêm ek umbuliñ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêñ anêñ Anyô Matheñ.”

²⁵Êñ ma Yisu hathañ ñgôk êñ ba hanañ, “O bônôñ ma otak ôpêntu!” ²⁶Ma ñgôk lelaik êñ hayôkwij ôpêñ kambom anôñ ba hanjaliak ma hatak ôpêñ ba hi.

²⁷Ma avômalô sapêñ esoj kambom ba enañ hadêñ i, “Malê êntêk aêñ am? Yani hadôñ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêñ bêñ. Ma hanañ lôklokwanj hadêñ ñgôk lelaik ma elañô anêñ abô ba esopa.” ²⁸Ma abô hathak Yisu halañviñ haveñ Galili iniñ loñ sapêñ.

Yisu hadum avômalô lijiñ bêñ anôñ mavi

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

²⁹Ma Yisu thêlô etak unyak yeñ, ma i Saimon lo Andulu iniñ unyak. Ma Jems lo Jon i iviñ. ³⁰Êyô unyak, ma enañ hadêñ Yisu nena Saimon yanavi hapôm lijiñ vovañ ba hêk. ³¹Ma Yisu hi hadêñ avi êñ ma havalonj baj ma hadadi haviyô. Êñ ma lijiñ hatak yani ma hapôpêk nôm ek thêlô.

³²Wak halôk abuk ma avômalô ewa ñê lôk lijiñ lôk ñê takatu ba ñgôk habuliñ i ba êlêm ek Yisu. ³³Lôk avômalô malak lônj êñ sapêñ êlêm iviñ ba êmô unyak anêñ piklêvôn. ³⁴Êñ ma Yisu hadum avômalô lôk lijiñ lomaloma bêñ anôñ mavi. Ma hêv ñgôk bêñ anôñ vê haviñ. ñgôk takêñ eyala nena yani intu opalê ba miñ hatak i ek nenañ abô ami.

Yisu da hi loñ thiliv ek eteñ mek

(Luk 4:42-44)

³⁵“Lôkbôk momañiniñ mi ma Yisu haviyô ba hi loñ thiliv ek eteñ mek. ³⁶Ma Saimon thêlô i êbôlêm yani haveñ. ³⁷Êpôm yani ma enañ, “Avômalô sapêñ êbôlêm o haveñ.”

ⁱ 1:22 Mat 7:28-29   ^j 1:24 Mak 5:7   ^k 1:26 Mak 9:26   ^l 1:28 Mat 4:24

^m 1:34 Mak 3:10-12   ⁿ 1:35 Mat 14:23; Mak 6:46

³⁸Ma Yisu hanaŋ, “Alôana buyaŋ. Alôana malak lôŋ takatu ba hamô habobo ek yanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ i imbiŋ. Hathak ôdôn êŋ iyom intu yahalêm.” ³⁹Ma Yisu haveŋ Galili iniŋ loŋ sapêŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hamô iniŋ unyak yeŋ lôk hêv ŋgôk bêŋ anôn vê hêk avômalô.

Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadôn lêlô ma habui hadêŋ Yisu ba hanaŋ, “Hathak oda anêm lemhaveŋ, ma hatôm undum ba yambitak mavi.”

⁴¹Ma Yisu lahiki hathak ôpêŋ ba hatak baŋ hayôhêk yani ma hanaŋ, “Yaleŋhaveŋ. Umbitak mabuŋ mavi.” ⁴²Êŋ ma palê lepla êŋ hayôv ma liŋkupik habitak mabuŋ mavi.

⁴³Ma Yisu hêv ôpêŋ ba hi ketheŋ ma hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ yani nena, ⁴⁴^P “Miŋ onaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ avômalô vi ami. Nu êndêŋ ŋê êbôk da ma nuŋgwik o thô êndêŋ i iyom. Ma osopa balabuŋ atu ba Mose bôk hato ba nêm da ek ŋê êbôk da nêgê o nena lêk hubitak mabuŋ.” ⁴⁵Ma doŋtom ôpêŋ miŋ hasopa Yisu anêŋ abô thêthôn ami. Mi, hanaŋ bêŋ ba abô êŋ hi mayaliv. Ba intu Yisu miŋ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi haveŋ loŋ thiliv, ma avômalô êlêm anêŋ luvuluvu ba êyô ek nêgê yani.

Yisu hadum anyô havuviŋ te mavi

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

2 ¹Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loŋbô ma avômalô elanô nena Yisu lêk hayô anêŋ loŋ. ²Êŋ ma avômalô bêŋ anôn êlêm ba êmô unyak kapô êŋ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aêŋ iyom. Ma Yisu hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ i. ³Ma anyô doho ewa anyô havuviŋ te ba êlêm ma anyô ayova evak. ⁴Avômalô bêŋ anôn ba loŋ putup ba miŋ hatôm neja ôpêŋ ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vôn ba êŋgô unyak vôn abyana ma êlêlô ôpêŋ halôk yêm aleba habup ek Yisu. ⁵Yisu hayê thêlônij êvhaviŋ, ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu nena, “Yenaŋ okna, lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê.”

⁶Ma ŋê lôkawk hathak abô balabuŋ doho êmô haviŋ ba leŋiŋhabi nena, ⁷“Aisê ka ôpêntêk hanaŋ aêŋ? Ôpêŋ hasoŋ nena yani ma Wapômbêŋ e? Anyô late miŋ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbêŋ iyom.”

⁸Yisu hayala thêlônij auk ba hanaŋ nena, “Aisê ka mólô lemimhikam hathak abô êntêk? ⁹Abô alê intu vumvum ek yanaŋ êndêŋ anyô havuviŋ êntêk: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêŋ vê’ mena ‘Umbiyô onja anêm yêm ba ombeŋ.’ ¹⁰Aêŋ ba tem yaŋgik thô êndêŋ mólô nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ athêŋ ma bêŋ ba hatôm nêm kambom vê.” Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anyô havuviŋ atu aêntêk, ¹¹“Yanaŋ êndêŋ o nena umbiyô umiŋ ma onja anêm

yêm ba nu anêm unyak.”¹² Êñ ma ôpên haviyô anên avômalô malêvôn ma hawa anên yêm ma hale yaiñ ba hi. Avômalô eson kambom ba êbô Wapômbên anên athên ba ena, “Yêlô miñ bôk ayê nômlate aêntêk ami!”

Yisu dalam Livai

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³Ma Yisu hatup hi kasukthôm anên dañ. Ma avômalô bên anôn êyô ma yani hadôn i. ¹⁴Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduñ hamô unyak ewa takis. Ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.” Êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵Yisu hayañ nôm haviñ Livai hamô anên unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bên anôn êyô eyañ nôm haviñ yani lôk anên nê ku ek malê nena thêlô bên anôn esopa Yisu. ¹⁶Ma Palisi doho atu ba nê lôkauk hathak abô balabuñ êyê ma enañ hik anên nê ku liñ, “Yisu hayañ nôm haviñ nê ewa takis lôk nê idum kambom eka?”

¹⁷Yisu halañô iniñ abô ma hanañ, “Ñjê lôk lijiñ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijiñ mi ma mi. Ma aên iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthôn ami.”

Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nôm

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸Wak te ma Jon anên nê ku lôk Palisi esopa iniñ kobom evak balabuñ ek nôm ek leññhabi Wapômbên. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enañ hik liñ, “Jon lo Palisi iniñ nê ku evak balabuñ ek nôm ma anêm ma mi eka?”

¹⁹Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anên anyô môlô eyañ nôm lôk leññmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nôm ami. ²⁰Ma doñtom haveñ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anên nê môlô tem nembak balabuñ ek nôm.

²¹“Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anên abyañ siñ esak ami. Hadum aên ma tem sôp lukmuk buên êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bên. ²²Ma môlô othak ôkê waiñ lukmuk halôk kolopak epesañ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiñ lukmuk êñ tem imbuliñ bok kupik bô atu ba bôk thektheke ba tem ipup ba waiñ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiñ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiñ mavi ma miñ ipup ami lôk waiñ miñ engasô ni ami.”

Yisu ma Sabat anên alañ

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³Sabat te ma Yisu lôk anên nê ku i even ku kapô te, ma nê ku ewa wit doho ek neñañ. ²⁴Ma Palisi enañ hadên Yisu, “Ondañô! Abô balabuñ

¶ 2:16 Mat 11:19 ¶ 2:24 Lo 23:25

hanaŋ nena Sabat ma miŋ hatôm nandum ku ba naja nô m ek nanŋan ami. Ma doŋtom anêm ñe ku ibuliŋ waklavôŋ eŋ!”

²⁵Ma Yisu hanaŋ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêŋ ñe môlô ema kisi ba idum e? ²⁶‘Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêŋ habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak matheŋ kapô ma hayaŋ polom atu ba matheŋ anôŋ. Polom eŋ ma ñe êbôk da iyom iniŋ ek neŋan ba intu habuliŋ abô balabuŋ buêŋ. Ma doŋtom Devit hayaŋ doho ma hêv doho hadêŋ anêŋ ñe takatu ba iviŋ yani ba eyaŋ.”

²⁷Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Wapômbêŋ hapesaŋ Sabat ek nê m avômalô sa ma miŋ hapesaŋ avômalô ek Sabat eyabiŋ i ami. ²⁸Aêŋ ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alaŋ.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

3 ¹Ma Yisu habitak hayô unyak yeŋ kapô hathak loŋbô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô unyak eŋ kapô. ²Ma ñe takatu ba êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ êmô ma ititiŋ yani nena tem indum ôpêŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e? ³Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpatu ba baŋ hatyôk nena, “Umbiyô umiŋ ek avômalô sapêŋ ñegê o.”

⁴Vêm ma hanaŋ hik thêlô liŋ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa balabuŋ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nanŋik i vônô?” Ma doŋtom sapêŋ bônôŋ.

⁵Ma Yisu lamaniŋ ba hatitiŋ i hawê haveŋ lôk lamalaiŋ hathak thêlô evaloŋ kapôlôŋiŋ loŋ. Êŋ ma hanaŋ hadêŋ ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêŋ hato baŋ ma baŋ eŋ habitak mavi hathak loŋbô. ⁶Yôv ma Palisi ethak doŋtom haviŋ avômalô Israel vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bêŋ anôŋ esopa Yisu

(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

⁷Yisu lôk anêŋ ñe ku etak loŋ eŋ ba i kasukthôm anêŋ daŋ ma avômalô Galili bêŋ anôŋ esopa yani. ⁸Avômalô anêŋ Judia ma Jusalem lo Idumia ma ŋaŋ Jolodaŋ vi lôk Taia ma Saidon, bêŋ anôŋ elanô nô m takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek ñegê yani. ⁹Ma Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ ba hanaŋ hadêŋ anêŋ ñe ku nena nêpôm yeŋ te yapiŋ ek avômalô ekalabu yani siŋ ma esak yeŋ eŋ ba ni êmô. ¹⁰Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ mavi ba avômalô takatu ba idum lijiŋ denaŋ intu lôklokwaŋ ek nêsôm yani. ¹¹Ma ŋgôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elan loŋklala nena, “O ma Wapômbêŋ

^s 2:25 1Sml 21:1-6   ^t 2:26 Wkp 24:5-9   ^u 2:27 Lo 5:14   ^v 3:4 Luk 14:3

^w 3:6 Mat 22:15-16   ^x 3:10 Mat 14:36   ^y 3:11 Luk 4:41

anêḡ Nakaduḡ.”^{12 z}Ma doḡtom Yisu hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô ek miḡ nenaḡ yani bêḡ êndêḡ anyôla ami.

Yisu halam ḡê ku laumiḡ ba lahavuḡu
(*Mat 10:1-4; Luk 6:12-16*)

¹³Ma Yisu hathak dum te ba hi ma halam ḡê takatu ba yani lahaviḡ ba i hadêḡ yani. ¹⁴Ma habi baḡ hayô hamiḡ anyô hatôm laumiḡ ba lahavuḡu ma halam i nena aposel. Yani hatak i ek nêḡmô imbiḡ yani lôk nêḡm i ba ini ek nenaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô bêḡ. ¹⁵Ma yani lahaviḡ nêḡm lôklokwaḡ êndêḡ thêlô ek nêḡnêḡ ḡḡok lomaloma vê. ¹⁶“Êntêk ma anyô laumiḡ ba lahavuḡu takatu ba Yisu halam i. Saimon atu ba halam nena Pita ma ^{17 b}Jems lo yaḡ Jon, thai iniḡ lambô ma Sebedi. Ma halam i nena Boanegis. Boanegis anêḡ ôdôḡ nena Kakalu anêḡ Nali. ¹⁸Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduḡ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot^c te ¹⁹ma Judas Iskaliot, ôpatu vêḡ ma hanaḡ Yisu bêḡ.

Yisu lo Belsebul
(*Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10*)

²⁰Ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêḡ anôḡ êyô ba ekalabu thêlô siḡ hathak loḡbô aleba miḡ hatôm nejaḡ nôm ami. ²¹Ma Yisu anêḡ avômalô elaiḡ abô hathak nôm êḡ ma êlêm ek neja yani ba ini neyabiḡ ek malê nena avômalô enaḡ nena anêḡ auk lêk molo.

²²“ḡê lôkawk hathak abô balabuḡ anêḡ Jelusalem êlôk ba êlêm ma enaḡ, “Belsebul^e hamô haviḡ yani! Ba intu hêv ḡḡok vê hathak ḡḡok iniḡ anyô bêḡ Belsebul anêḡ lôklokwaḡ.”

²³Ma Yisu halam thêlô êlêm ethak doḡtom ma hanaḡ abô loḡ kapô doho hadêḡ i. “Sadaḡ hatôm nêḡm Sadaḡ vê e? ²⁴Mi, avômalô loḡ bêḡ te evaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem nêḡnêḡ yak. ²⁵Lôk avômalô ôdôḡ te evaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem nêḡnêḡ yak aêḡ iyom. ²⁶Ba intu Sadaḡ hik vovak haviḡ yanida ba havaki vose hi ôdôḡ ju, êḡ ma tem yani nêḡm yak ba tem miḡ êḡmô ami. ²⁷Odaḡ abô yaḡ imbiḡ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaḡ yaḡ anêḡ unyak kapô ba enja anêḡ nôḡkama vani e? Mi anôḡ! Ôpêḡ embalon anyô lôklokwaḡ êḡ ba ekak loḡ am, êḡ ma yani hatôm enja anêḡ nôḡkama vani. ²⁸Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ tem nêḡm avômalô iniḡ kambom lomaloma lôk abôḡma takatu ba enaḡ vê. ²⁹Ma doḡtom anyôla hayê Lovak Matheḡ anêḡ ku ba hanaḡ abôḡma nena, ‘Êntêk ma ḡḡok Bêḡ anêḡ ku’, êḡ ma

---

^z 3:12 Mak 1:34   ^a 3:16 Jon 1:42   ^b 3:17 Luk 9:54   ^c 3:18 Selot anêḡ ôdôḡ nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniḡ gavman ek miḡ eyabiḡ avômalô Israeḡ ami.   ^d 3:22 Mat 9:34; 10:25   ^e 3:33 Belsebul ma Sadaḡ anêḡ athêḡ yaḡ.

Wapômbênj miŋ hatôm nêmbom êŋ vê ênjêk ôpênj ami. Ma mi. Anênj kambom êŋ tem ênjêk thêthô.”

³⁰Yisu hanaŋ abô takênj hathak nê takatu ba enaŋ nena ngôk lelaik hamô haviŋ yani.

Yisu anênj talêbô lôk iviyaŋ
(*Mat 12:46-50; Luk 8:19-21*)

³¹Ma Yisu anênj talêbô lôk iviyaŋ êyô imiŋ yaŋ ma êv anyô te ba hi ek enaŋ êndênj Yisu nena êlêm yaŋ. ³²Avômalô bên anônj lêk ekalabu yani siŋ ba enaŋ, “Lemtambô lôk môlôviyaŋ imiŋ yaŋ ba leŋiŋhaviŋ nêgê o.”

³³Ma Yisu hanaŋ hik liŋ, “Opalê intu yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô?”

³⁴⁻³⁵Ma Yisu hayê avômalô nômbênj atu ba ekalabu yani siŋ ma hanaŋ, “Avômalô takatu ba esopa Wapômbênj anênj lahaviŋ, intu yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ ma livônj thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaŋ wakatik lôk aiyaŋ thêlô.”

Abô loŋ kapô hathak anyô hapaliv yaŋvêk
(*Mat 13:1-23; Luk 8:4-15*)

4 ¹Ma Yisu hadônj avômalô hathak loŋbô hamô kasukthôm anênj daŋ. Ma avômalô bên anônj ekalabu yani siŋ ba intu hathak yeŋ te ba hi hamô kasuk habobo liŋdaŋ ma avômalô imiŋ liŋdaŋ hapup hathak. ²Ma hadônj thêlô hathak abô loŋ kapô bên anônj. Ba hanaŋ nena, ³“Odaŋô! Anyô te hi hapaliv anênj yaŋvêk halôk anênj ku. ⁴Yani hapaliv yaŋvêk takênj ma vi halôk loŋôndê. Êŋ ma menak êpôm ba eyaŋ. ⁵Ma doho halôk valu kikiliŋ ba intu hapup ketheŋ ek malê nena pik dokte iyom. ⁶Ma doŋtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anênj ŋgalôk ma bidoŋna. ⁷Ma vi halôk loŋ yak lôkmanŋiŋ kapô ba yak êŋ halumbak hayô yaŋvêk takênj vôn. Ba intu miŋ yaŋvêk êŋ hik anônj ami. ⁸Ma doŋtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bên ba hik anênj anônj. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

⁹Yôn ma Yisu hanaŋ hadênj thêlô, “Môlô nê lôk lemôndônj ma nodanŋ abô êntêk katô!”

¹⁰Avômalô nômbênj atu etak Yisu ba i, êŋ ma yani lôk anênj nê ku laumiŋ ba lahavuju ma avômalô takatu ba evenj haveŋ yani iyom intu thêlô êmô. Ma thêlô enaŋ hik yani liŋ hathak abô loŋ kapô takatu ba yani hanaŋ anênj ôdônj. ¹¹Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbênj lêk hêv anênj auk loŋ kapô hathak anênj loŋ lôkliŋyak hadênj môlô. Ma doŋtom avômalô vi atu ba êmô yaŋ ek anênj loŋ lôkliŋyak, thêlô ethak elanŋ abô êŋ hathak abô loŋ kapô iyom. ¹²ⁱAênj ba,

^f 3:31 Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14   ^g 4:1 Mak 3:7-9; Luk 5:1-3   ^h 4:2 Mat 13:34; Mak 4:33-34   ⁱ 4:12 Ap 28:26-27

“thêlô tem nêgê bêŋ anôŋ, ma doŋtom tem miŋ neyala ami.
 Ma tem nedaŋô abô bêŋ anôŋ,
 ma doŋtom tem miŋ neyala abô takêŋ anêŋ ôdôŋ ami.
 Yakô thêlô nede kapôlôŋiŋ liliŋ,
 ma Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê.”

Aisaia 6:9-10

¹³Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô miŋ oyala abô loŋ kapô êntêk ami e? Aêŋ ba tem môlô noyala abô loŋ kapô yaŋ aisê? ¹⁴Anyô atu ba havatho yaŋvêk, êŋ ma hatôm yani havatho Wapômbêŋ anêŋ abô. ¹⁵Ma avômalô vi ma êtôm yaŋvêk atu ba epaliv halôk loŋôndê. Thêlô êŋ elañô Wapômbêŋ anêŋ abô. Ma doŋtom ketheŋ oyaŋ ma Sadaŋ hayô ba hêv abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôŋiŋ vê. ¹⁶Ma avômalô vi ma hatôm yaŋvêk epaliv halôk valu kikiliŋ. Thêlô elañô Wapômbêŋ anêŋ abô ba êvhaviŋ ketheŋ lôk leŋiŋmavi. ¹⁷Ma doŋtom miŋ habi ŋgalôk ami ba intu imiŋ vauna iyom. Ek malê nena malaiŋ lôk vovaŋ hapôm thêlô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô, êŋ ma etak iniŋ êvhaviŋ ketheŋ oyaŋ. ¹⁸Ma avômalô vi êtôm yaŋvêk epaliv halôk loŋ yak lôkmaŋgiŋ kapô. Avômalô takêŋ elañô Wapômbêŋ anêŋ abô, ¹⁹ma doŋtom thêlô leŋiŋhiki bêŋ anôŋ hathak iniŋ lôkmala pik êntêk lôk valuseleŋ ma maleŋiŋkilik hathak nômkama lomaloma. Auk takêŋ intu hasivuŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ba thêlô miŋ ik iniŋ anôŋ ami. ²⁰Ma avômalô vi ma êtôm yaŋvêk epaliv halôk pik mavi. Thêlô elañô ba evaloŋ loŋ hêk thêlôŋiŋ kapôlôŋiŋ. Doho iniŋ anôŋ atu ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho hatôm 100.”

Êthôkwêŋ atum hamiŋ ek nêŋ deda (Luk 8:16-18)

²¹^kMa Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ nena, “Môlô othak ôtôm atum ba osoŋ halôk uŋ kapô mena uvuŋ hamô loŋ kapô e? Mi, môlô ôtôm ba ôthôkwêŋ liŋ hamiŋ. ²²^lNômkama nômbêŋ atu ba hamô loŋ kapô, êŋ ma vêŋmam ka tem imbitak yaŋi. Ma nômkama takatu ba anyô havuŋ hêk loŋ kapô, êŋ ma vêŋmam ka tem imbitak deda. ²³O anyô lôk lemôndôŋ ma ondaŋô abô êntêk.”

²⁴^mVêŋma ma Yisu hanaŋ, “Lemimimbi abô takatu ba yahanaŋ katô. Ma olaŋô mavi, êŋ ma tem noyala katô anôŋ lôk noja auk mavi bêŋ anôŋ imbiŋ. ²⁵ⁿÔpatu ba halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô, ma tem Wapômbêŋ nêŋ auk bêŋ anôŋ êndêŋ yani. Ma doŋtom ôpatu ba miŋ halaŋô Wapômbêŋ anêŋ abô ami, anêŋ auk mavi atu ba bôk hamô haviŋ yani, Wapômbêŋ tem nêŋ vê.”

Abô loŋ kapô hathak yaŋvêk halumbak bêŋ

²⁶Ma Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Anyô te hapaliv yaŋvêk halôk anêŋ ku kapô. ²⁷Ma hêk hadêŋ bôlôvôŋ ma havenŋ hadêŋ lôkwak.

^j 4:19 Mat 19:23-24   ^k 4:21 Mat 5:15; Luk 11:33   ^l 4:22 Mat 10:26; Luk 12:2

^m 4:24 Mat 7:2   ⁿ 4:25 Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26

Ma doɽtom yaɽvêk da hapup ba habitak bêɽ, ba anyô êɽ miɽ hayala ami. ²⁸Pik da hadum ku ba yaɽvêk êɽ hapup ba livuk habitak ma habi ɽaunɽ ba hik va hayô hamô. ²⁹Ma nôɽ takêɽ hapôpêk i, êɽ ma anyô êɽ hawa biɽ ba hale anôɽ hathak ek malê nena waklavôɽ neja anôɽ hayô.”

Abô loɽ kapô hathak ava yaôna

(Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

³⁰Ma Yisu hanaɽ, “Yanaɽ aisê esak Wapômbêɽ anêɽ loɽ lôkliɽyak ek nêɽ auk êndêɽ môlô? Lôk abô loɽ kapô alê yaɽ intu tem yanaɽ? ³¹Wapômbêɽ anêɽ loɽ lôkliɽyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôk anêɽ ku. Ava êɽ ma yaôna lôk. ³²Ma doɽtom hapup ba habitak alokwaɽ daim ba hamôɽ ek nômkama ku kapô vi. Alokwaɽ êɽ anêɽ thaɽaɽ ma bêɽ ba intu loɽ kapô mavi ek menak nedav iniɽ unyak êndôk ba nêɽmô.”

Yisu hanaɽ abô loɽ kapô iyom

(Mat 13:34-35)

³³Ma Yisu hathak hanaɽ abô loɽ kapô bêɽ anôɽ aêɽ iyom hadêɽ avômalô. Ma hadôɽ thêlô hatôm thêlôda iniɽ auk eyala nômkama. ³⁴Avômalô bêɽ anôɽ êmô haviɽ yani, êɽ ma hathak hadôɽ i hathak abô loɽ kapô iyom. Ma yanida lôk anêɽ ɽê ku iyom êmô, êɽ ma hanaɽ anêɽ ôdôɽ bêɽ hadêɽ i.

Yisu hanaɽ ba lovak bêɽ hama

(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

³⁵Wak êɽ anêɽ yaɽsiɽ habôk ma Yisu hanaɽ hadêɽ anêɽ ɽê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ³⁶Êɽ ma thêlô etak avômalô nômbêɽ atu ma ethak yeɽ atu ba Yisu hamô ba i. Ma yeɽ doho i haviɽ. ³⁷Êɽ ma ôthôm bêɽ lôk lovak hayô ba hayuv ɽaɽ ba ɽaɽ haɽgasô halôk yeɽ kapô ba hadum ek êmô yeɽ sesoɽ. ³⁸Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeɽ layuk ba hêk sôm. Êɽ ma anêɽ ɽê ku êyô ik liɽ ba enaɽ, “Kêdôɽwaga, ɽaɽ tem endok alalô. Ma hosoɽ nena êɽ ma nôɽ oyaɽ e?”

³⁹Êɽ ma Yisu haviyô ma hathaɽ ɽaɽ budum lôk lovak ba hanaɽ nena, “Nôɽgwêk yaô ma ômô tiɽiɽ!” Yôv ma lovak hama ma ɽaɽ hêk labalina.

⁴⁰Ma Yisu hanaɽ hadêɽ anêɽ ɽê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miɽ ôêvhaviɽ ami denaɽ e?”

⁴¹Ma ɽê êɽ elowaliɽ kambom ba enaɽ hik thêlôda liɽ, “Yani ma opalê ba intu ɽaɽ lo lovak elañô anêɽ abô ba esopa.”

Yisu hêv ɽgôk kambom vê hêk anyô te

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

5 ¹Yisu lôk anêɽ ɽê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniɽ pik. ²Ma yeɽ hathak liɽ ma Yisu habup pik. Êɽ ma anyô lôk

ngôk lelaik te halêm anêj siô ba hi hadêj Yisu. ³Yani hathak hamô siô ma miñ hatôm anyô late embalon yani loj ami. Ma miñ hatôm nekak yani loj esak señ ami. ⁴Bôk evalon yani lôbôlôn ba ekak va lobanj lusu hathak señ ma doñtom hathô señ êj kisi. Anyô late miñ hatôm embalon ôpêj ba êmô tiñj ami, milôk. ⁵Ma wak lo bôlôvônj sapêj ma hamô ba havenj siô lo dum ma hanjaliak ba hanjgothe liñkupik hathak valu.

⁶Yani hayê Yisu halêm daim denan, ma halanjvij ba hi hadêj Yisu ma halek vadônj lélô hamô Yisu ma. ⁷⁻⁸Ma Yisu hanañ hadêj ôpêj, “Iñgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ngôk êj halam lôklala boman, “Yisu, Wapômbênj Leñ Anônj Biñ anêj Nakadun, hólêm ek undum malê êndênj ya? Esak Wapômbênj anêj athênj miñ nêm vovanj êndênj ya ami!”

⁹Êj ma Yisu hanañ hik ôpêj liñ, “Anêm athênj nena?”

Ma ôpêj hanañ, “Yenanj athênj nena Iñê Vovak Lubunlubun, ek malê nena yêlô ma bênj anônj.” ¹⁰Ma yani hatenj Yisu lôbôlônj nena miñ nêm thêlô vê ênjêk loj êj ami.

¹¹Bok bênj anônj eyanj nôm êmô dum te habobo loj êj. ¹²Ma ngôk takênj enanj hik Yisu liñ nena, “Nêm yêlô vê ni êndôk bok takênjdaku kapô.”

¹³Êj ma Yisu halôk ba hêv thêlô vê i êlôk bok takênj kapô. Ma bok takênj elanjvij kethenj ba i hadêj loj kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ñanj halok sapêj vônô. Bok takênj ma hatôm 2,000.

¹⁴Ma ñê takatu ba eyabij bok êsôv ba i enanj bênj havenj malak bênj lôk loj yaô nenanena havij. Êj ma avômalô i ek nêgê nôm atu ba lêk habitak. ¹⁵Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ngôk lubunlubunj êmô ivij yani lêk hapuk sôp ma anêj auk mavi ba hamô tiñj. Êj ma thêlô êkô kambom. ¹⁶Ma ñê takatu ba êyê nôm êj enanj abô hadêj avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ngôk êj ma enanj hathak bok takatu ba elok ñanj ba ema havij. ¹⁷Êj ma avômalô etenj Yisu lôklokwanj ek etak thêlônij loj ba ni buyanj.

¹⁸Yôv ma Yisu hathak yenj, ma anyô atu ba ngôk bôk hamô havij yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbij o e?” ¹⁹Ma doñtom Yisu miñ halôk hathak ôpêj anêj abô ami ba hanañ nena, “Nu anêm unyak lôk anêm avômalô. Ma onanj êndênj thêlô esak nômbênj atu ba Anyô Bênj hadum hathak o lôk hêv anêj lahavij hadênj o.” ²⁰Êj ma ôpêj havôhi anêj loj ma hanañ hathak nômbênj atu ba Yisu hadum hadênj yani havenj malak laumij atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loj êj sapêj elanj ba esonj kambom.

Avena ñama lôk avi liñj
(*Mat 9:18-26; Luk 8:40-56*)

²¹Yisu hathak yenj ba hi liñdanj vi tuvulu hathak loñbô. Yani hamiñ liñdanj, ma avômalô bênj anônj isup i ethak doñtom ba ekalabu yani siñ.

22 Ma anyô bêt hayabiŋ unyak yeŋ te halêm, anêt athêt nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi. 23 Ma hapetenak nena, “Yenaŋ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem êyôngêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?” 24 Êŋ ma Yisu hi haviŋ yani.

Ma avômalô bêt anôt esopa yani ba ekalabu yani siŋ. 25 Avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm lijiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêt laumiŋ ba lahavuju. 26 Dokta bêt anôt idum ek nênem yani sa ma doŋtom miŋ êtôm ami ma êv vovaŋ iyom. Avi êŋ hêv anêt valu lôkthô hadêt thêlô, ma doŋtom lijiŋ êŋ miŋ hakapok dokte ami ma halom hêk denaŋ. 27 Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêt êŋ kapô ma haveŋ Yisu yam ba hasôm anêt sôp daŋ. 28 Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêt kwêv iyom ma tem ya mavi.” 29 Hasôm iyom ma ketheŋ oyaŋ ma anêt thalaleŋ hakapok ma hayala nena malaiŋ êŋ hatak yani.

30 “Ma Yisu hasaê nena anêt lôklokwaŋ doho hêv yak. Êŋ ma hik i liliŋ hamiŋ avômalô takêt malêvôt ma hanaŋ, “Opalê hasôm ya?”

31 Ma anêt ŋê ku enaŋ, “Hôyê avômalô nômbêt êntêk ekalabu o siŋ ma honaŋ hik liŋ hathak opalê hasôm o eka?”

32 Ma doŋtom Yisu hatitiŋ hawê haveŋ nena opalê intu hasôm yani. 33 Ma avi êŋ hayala nôm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliŋ ma hi halek vadôt lêlô hêk Yisu va. Ma hanaŋ nôm takêt bêt hadêt yani. 34 “Ma Yisu hanaŋ hadêt yani nena, “Yenaŋ avena, anêm hôêv haviŋ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêm lijiŋ lêk hatak o.”

35 Yisu hanaŋ abô denaŋ ma anyô doho êlêm anêt Jailus anêt unyak ba enaŋ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôŋwaga ma miŋ nêm malaiŋ êndêt yani ami.”

36 Ma doŋtom Yisu miŋ halaŋô iniŋ abô ami ma hanaŋ hadêt Jailus nena, “Miŋ ôkô ami, ônêmbiŋ iyom.”

37 Yisu hadô avômalô ini nimbij yani ba hawa Pita lo Jems ma yaŋ Jon iyom ba i haviŋ yani. 38 Thêlô êyô Jailus anêt unyak ma hayê avômalô lêk elaŋ asêt malêt lôk thôthô bêt anôt. 39 Êŋ ma hi unyak kapô ma hanaŋ hadêt thêlô nena, “Olaŋ ba thôthô bêt êntêk eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miŋ hama ami.” 40 Ma thêlô emalik hathak yani.

Ma Yisu hêv thêlô vê ba ele yaiŋ ba i, ma hawa amena êŋ anêt talêbô lo lambô ma anêt ŋê ku lô atu iyom iviŋ yani ba i unyak kapô atu ba amena hêk. 41 “Êŋ ma havalon avena baŋ ma hanaŋ hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita kum!” (Abô êŋ anêt ôdôt nena, “Yenaŋ avena, yanaŋ êndêt o nena umbiyô.”) 42 Ma ketheŋ oyaŋ ma avena êŋ haviyô ba haveŋ. Yani anêt sondabêt hatôm laumiŋ ba lahavuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom. 43 Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêt thêlô nena miŋ nenaŋ nôm êŋ bêt êndêt anyôla ami. Ma nênem nôm ek enjaŋ.

¶ 5:30 Luk 6:19 ¶ 5:34 Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19 ¶ 5:41 Luk 7:14

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
(*Mat 13:53-58; Luk 4:16-30*)

6 ¹Yisu hatak loŋ êŋ ma hi anêŋ malak ôdôŋ ma anêŋ ŋê ku i iviŋ. ²“Sabat anêŋ Waklavôŋ hayô ba Yisu hi unyak yeŋ ma hadôŋ avômalô. Ma avômalô bêŋ anôŋ elarô anêŋ abô ba esoŋ ma enaŋ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêŋ êsê ba intu hadum nômbithi hathak? ³Ôpêŋ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduŋ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniŋ te bêŋ e? Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ alalô e?” Thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani. ⁴“Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yaŋ. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma anêŋ avômalô, ma hatôm anyô athêŋ mi.” ⁵Aêŋ ba Yisu miŋ hatôm idum nômbithi ênjêk loŋ êŋ ami, ma hatak baŋ hayô hêk anyô lôk lijiŋ tomtom iyom ba ibitak mavi. ⁶Ma Yisu hasoŋ kambom hathak thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

Yisu hêv ŋê ku ba i
(*Mat 10:5-15; Luk 9:1-6*)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadôŋ avômalô. ⁷Ma halam anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju ethak doŋtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nênem ŋgôk lelaik vê.

⁸“Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Nobaloŋ unim kôm kwandiŋ iyom. Ma miŋ noja nômla doho imbiŋ ami. Polom lôk vak ma valu imiŋ unim vak damaŋ ami, dô. ⁹Ma uŋgwik vemim kapô bokŋgôp iyom, ma miŋ noja kwêv ju ami. ¹⁰Ma ôyô unyak te, ma nômô unyak êŋ iyom endeba notak loŋ êŋ ba unu buyaŋ. ¹¹“Ma loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaŋô môlônim abô, ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma uŋgwik voŋgovaŋ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ ek injik iniŋ kambom thô.”

¹²Êŋ ma Yisu anêŋ ŋê ku i lomalak ma enaŋ ek avômalô nede kapôlôŋiŋ liliŋ. ¹³*Thêlô êv ŋgôk bêŋ anôŋ vê lôk etak nôm lêŋlêŋ hayô hamô avômalô lôk lijiŋ bêŋ anôŋ leŋiŋkadôk ba idum i ibitak mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ŋaŋ
(*Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9*)

¹⁴⁠Kiŋ Helot Antipas halaŋô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêŋ bôk eyala yani katô. Doho enaŋ, “Jon anyô hathik ŋaŋ haviyô hathak loŋbô ba intu hawa lôklokwaŋ ba hadum nômbithi takêŋ.”

¹⁵Ma vi enaŋ, “Yani ma Elia.”

---

¹ 6:2 Jon 7:15   ² 6:4 Jon 4:44   ³ 6:8-11 Luk 10:4-11   ⁴ 6:11 Ap 13:51   ⁵ 6:13 Jem 5:14
⁶ 6:14 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20

Ma vi enañ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶Ma doɽtom Helot halaŋô abô takêŋ ma hanaŋ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêŋ laselo kisi, lêk haviyô hathak loŋbô!”

¹⁷⁻¹⁸ Sêbôk ma Helot hawa yaŋ Pilip anêŋ avi Helodias vani. Ba Jon hanaŋ hadêŋ Helot nena, “Lêk howa mamuyaŋ yanavi vani ba intu hubuliŋ abô balabuŋ.” Êŋ ma Helot hêv abô ek nebalonŋ Jon. Ma evalonŋ yani ba ekak loŋ ma êdô hamô koladôn. ¹⁹Ma Helodias havalonŋ anêŋ lamaniŋ hathak Jon loŋ ba lahaviŋ nijik yani vônô, ma doɽtom miŋ hatôm ami, ²⁰ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô matheŋ lôk anyô thêthôn. Aêŋ ba hayabiŋ Jon mavi. Ma hathak halaŋô Jon anêŋ abô ba lahiki kambom, ma doɽtom lahaviŋ bêŋ anônŋ ek endañô anêŋ abô.

²¹Havenŋ yam ma Helodias hapôm loŋôndê te. Helot haŋgabôm nôm bêŋ ek lahabi anêŋ waklavônŋ talêbô hawa yani. Ba halam anêŋ ɽê bêŋbêŋ takatu ba ethak êv yani sa lôk ɽê vovak laik môŋ ma ɽê bêŋbêŋ anêŋ Galili. ²²Thêlô eyaŋ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyeŋ ba hadum Helot lôk anêŋ ɽê bêŋbêŋ sapêŋ maleŋiŋ mavi.

Êŋ ma kiŋ hanaŋ hadêŋ avena êŋ, “Lemhaviŋ malê ba honaŋ ma tem yanêm êndêŋ o.” ²³Ma havak abô haviŋ yani nena, “Yanaŋ avanônŋ biŋ dake nena honaŋ hik ya liŋ hathak nômlate ek yanêm êndêŋ o, êŋ ma tem yanêm iyom. Ma honaŋ hadêŋ ya ek yambak yenaŋ pik lôk nômkama sapêŋ vose êndôk malêvônŋ ba yanêm vi êndêŋ o, êŋ ma hatôm.”

²⁴Êŋ ma avena êŋ hi hanaŋ hik talêbô liŋ, “Yanaŋ aisê?”

Ma talêbô hanaŋ, “Onaŋ nena, ‘Yaleŋhaviŋ Jon anyô hathik ɽaŋ wakadôk.’ ”

²⁵Ma avena êŋ havôhi lêvôkê ma hanaŋ hadêŋ kiŋ nena, “Yaleŋhaviŋ êntêk iyom ma otak Jon anyô hathik ɽaŋ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêŋ ya.”

²⁶Ma kiŋ halaŋô ma lamalaiŋ bêŋ, ma doɽtom bôk havak abô halôk ɽê bêŋbêŋ maleŋiŋ yôv. Ba intu hadô enaŋ nena mi. ²⁷Aêŋ ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô êŋ hi koladôn ma hadabêŋ Jon laselo kisi. ²⁸Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadêŋ avi muk atu. Ma avi êŋ hawa ba hi hêv hadêŋ talêbô. ²⁹Ma Jon anêŋ ɽê ku elañô abô êŋ, ma êlêm ewa anêŋ liŋkupik ba i elav halôk siô valu abyaŋ.

Yisu havakônŋ avômalô hatôm 5,000
(*Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13*)

³⁰“Aposel itup êyô ek Yisu hathak loŋbô ma enaŋ hathak nôm takatu ba thêlô idum lo êdôn. ³¹Ma avômalô bêŋ anônŋ i ba êlêm ba Yisu lôk

^z 6:17-18 Wkp 18:16   ^a 6:30 Luk 10:17

anêḡ ḡê ku miḡ hatôm nejaḡ nôḡ ami. Ba intu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Nôlêm ek alôana loḡ thiliv bute ek naja lovak.”

³²Aêḡ ba thêlôda iyom ethak yeḡ te ba i loḡ thiliv bute. ³³Ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ êyê thêlô ma eyala loḡ atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anêḡ lomalak lomalak elayviḡ ba êyô loḡ êḡ êmôḡ vêm ka Yisu lôk anêḡ ḡê ku êyô everḡ yam. ³⁴^bMa Yisu hathak liḡ ma hayê avômalô bêḡ anôḡ lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alaḡsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôḡ thêlô hathak nôḡkama bêḡ anôḡ.

³⁵^cYaḡsiḡ hayô ma anêḡ ḡê ku i hadêḡ yani ma enaḡ, “Lêk yaḡsiḡ ma alalô amô loḡ thiliv. ³⁶Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loḡ takatu ba hamô habobo ek nêḡnêḡ iniḡ nôḡ vuli ek nejaḡ.”

³⁷Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Mi, môlôda nobakôḡ i.”

Êḡ ma thêlô enaḡ viyaḡ, “Ai, avômalô nôḡmbêḡ anôḡ ba intu napôm valu êtôm ku ayôḡ baheḡvi ba lahavulô anêḡ vuli ek nanêḡ nôḡ vuli esak e?”

³⁸Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlônim polom vithê? Ôḡḡô am.”

Ma i êyê ma enaḡ nena, “Polom baheḡvi ma alim ju.”

³⁹Êḡ ma Yisu hanaḡ ek anêḡ ḡê ku nenaḡ êḡḡêḡ avômalô ek nimbi i sam ni lodôḡlodôḡ nenanena ba nêḡḡôk nêḡmô kamuḡ mavi atu. ⁴⁰Ma thêlô ibi i sam hi lodôḡlodôḡ ba vi ma hatôm 100 êḡmô dôm te ma ôḡḡôḡ yaḡ ma hatôm 50 êḡmô lodôḡlodôḡ aêḡ. ⁴¹Ma Yisu hawa polom baheḡvi lôk alim ju atu. Ma hêv ma hathak leḡ ma hêv mek. Vêm ma haya polom êḡ ma hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nimbi sam êḡḡêḡ avômalô takatu ba êḡmô. Ma hadum aêḡ hathak alim ju atu haviḡ. ⁴²Ma avômalô sapêḡ eyaḡ ba leḡḡviyak. ⁴³Ma polom lôk alim wata vi atu ba hamô ma ḡê ku isup halôk vak sam laumiḡ ba lahavuju. ⁴⁴Ma anyô takatu ba eyaḡ nôḡ êḡ ma hatôm 5,000.

Yisu haveḡ kasukthôm anêḡ dôḡmlê

(*Mat 14:22-33; Jon 6:16-21*)

⁴⁵Vêm ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena nesak yeḡ ba nêḡmôḡ ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêḡ avômalô ba ini am. ⁴⁶^dYani hêv avômalô ba i, êḡ ma yani hathak dum te ba hi ek eteḡ mek.

⁴⁷Hale vônô ma yeḡ atu lôk anêḡ ḡê ku êḡmô kasukthôm malêvônḡ biḡ ma Yisu da intu hamô liḡḡaḡ denaḡ. ⁴⁸Ma hayê lovak hayuv anêḡ ḡê ku lôk yeḡ ba hamô yeḡ loḡ hale hi. Ma thêlô lôklokwaḡ ek ivusiḡ yeḡ. Habobo tem eyaḡ ma Yisu haveḡ kasuk anêḡ dôḡmlê ba hi hadêḡ thêlô. Yani hadum ek nêḡ thêlô liliḡ, ⁴⁹⁻⁵⁰^ema doḡtom anêḡ ḡê ku êyê yani haveḡ kasuk anêḡ dôḡmlê ba esoḡ nena anyôla dahô. Thêlô sapêḡ êyê yani ba êkô kambom ba elay boloba.

^b 6:34 Nam 27:17; Mat 9:36   ^c 6:35-44 Mak 8:1-9   ^d 6:46 Luk 5:16   ^e 6:49-50 Luk 24:37

Ma kethenj oyaŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô miŋ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!” ^{51f}Ma yani hathak yeŋ haviŋ thêlô ma lovak bêŋ êŋ hama. Ma thêlô esoŋ kambom ba leŋiŋhabi mayaliv. ⁵²Ek malê nena iniŋ auk ma thekthek denaŋ ba miŋ eyala polom atu ba Yisu haŋgôli anêŋ ôdôŋ ami.

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ mavi hêk Genesalet

(*Mat 14:34-36; Jon 6:22-25*)

⁵³Thêlô ethak liŋdaŋ vi tuvulu anêŋ Genesalet ma êthô yeŋ hamô. ⁵⁴Etak yeŋ ba êlôk biŋ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani kethenj. ⁵⁵Ba intu elanviŋ evenj loŋ sapêŋ ba ewa ñê lôk lijiŋ halôk yêm ba i loŋ atu ba elanô nena Yisu tem êmô. ⁵⁶Loŋ nômbêŋ atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêŋbêŋ, ma avômalô ewa ñê lôk lijiŋ ba i êdô i hêk loŋ ethak doŋtom halôk. Ma eteŋ yani ek nêsôm anêŋ kwêv daim anêŋ daŋ iyom. Ma sapêŋ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

Yisu hanaŋ hathak nôm takatu ba tem indum anyô lelaik

(*Mat 15:1-20*)

7 ¹Ma Palisi lo ñê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êlêm anêŋ Jelusalem ba ekalabu Yisu siŋ. ^{2g}Ma thêlô êyê Yisu anêŋ ñê ku doho eyaŋ nôm lôk baheŋ “lelaik” ma miŋ ithik baheŋiŋ hatôm Palisi iniŋ abô majaŋ hanaŋ ami. ³(Palisi lôk avômalô Israeal ethak esopa limi iniŋ kobom ba intu ethak ithik baheŋiŋ hatôm kobom atu ba limi ethak idum. Ithik aêŋ ma hatôm nejaŋ nôm, ma miŋ ithik aêŋ ami ma miŋ hatôm nejaŋ nôm ami. ^{4h}Lôk i loŋ etak nôm hamô ek nênem vuli ba êvô êlêm ma miŋ ithik nôm takatu ba ewa hatôm iniŋ bôk lo loŋ atu ba ethak idum ami, êŋ ma miŋ hatôm nejaŋ nôm takêŋ ami. Thêlô ethak esopa limi iniŋ bôk lo loŋ ba ithik tase lôk uŋ ma belev lôk nômkama lomalomama hatôm iniŋ abô majaŋ hanaŋ.)

⁵Êŋ ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ enaŋ hadêŋ Yisu, “Aisê ka anêm ñê ku eyaŋ nôm lôk baheŋiŋ lelaik ma miŋ esopa bumalô iniŋ abô majaŋ ami?”

⁶Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Plopet Aisaia bôk hato abô avanôŋ hathak môlô ñê takatu ba onaŋ abô mavi ma doŋtom udum kambom lomalomama ba hanaŋ nena,

“Avômalô êntêk êbô yenaŋ athêŋ hathak veŋiŋbôlêk oyaŋ.

Ma doŋtom kapôlôŋiŋ ma hêk daim bô ek ya.

⁷Thêlô êv yeŋ oyaŋ hadêŋ ya.

Ma ethak enaŋ thêlôda iniŋ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ abô.”’

Aisaia 29:13

^f 6:51 Mak 4:39   ^g 7:2 Luk 11:38   ^h 7:4 Mat 23:25

8 Mólô ovaloŋ nê pik iniŋ kobom loŋ ma otak Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ.”

9 Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Mólô ôdô Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ ba osopa mólôda unim abô majaŋ. 10 ⁱHatôm Mose bôk hanaŋ aêntêk, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathaŋ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêŋ vônô.’ 11 Ma doŋtom mólô othak onaŋ nena anyôla hanaŋ hadêŋ lami nena, ‘Yenaŋ nômkama atu ba hamô ek yanêm mamu sa, êŋ ma bôk yahanaŋ nena tem yanêm êndêŋ Wapômbêŋ êtôm da. Ba intu miŋ hatôm yanêm mamu sa ami.’ 12 Êŋ ma numiŋ yani loŋ siŋ ek nêŋ talêbô lo lambô sa. 13 Mólô othak osopa libumi iniŋ bôk lo loŋ ba ôvôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô. Lôk udum kobom lomaloma aêŋ iyom.”

14 Ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu êlêm hadêŋ yani hathak loŋbô ma hanaŋ, “Mólô sapêŋ, nodaŋô ya lôk noyala abô takêntêk. 15-16 ^jNôm eyaŋ miŋ hatôm indum anyô imbitak lelaik ami. Mi. Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ, intu hadum anyô habitak lelaik.”^k

17 Yisu hatak avômalô nômbêŋ atu ma hi unyak kapô. Êŋ ma anêŋ nê ku enaŋ hik yani liŋ hathak abô loŋ kapô atu ba hanaŋ. 18 Ma Yisu hanaŋ, “Ma mólô ôthôŋ haviŋ e? Odaŋô katô! Nôm takatu ba eyaŋ, miŋ hatôm idum anyô imbitak lelaik ênjêk Wapômbêŋ ma ami. 19 Nôm takêŋ miŋ halôk anyô kapô ba habuliŋ iniŋ auk ami. Mi, hi hamiŋ anyô lasoam vêm ma hale yaiŋ ba hi.” (Yisu hanaŋ aêŋ ek hik thô nena nôŋ eyaŋ sapêŋ ma lêk mavi iyom.)

20 Ma Yisu hanaŋ nena, “Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ, intu hadum anyô ibitak lelaik hêk Wapômbêŋ ma. 21 Nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hale yaiŋ ma aêntêk: auk kambom lôk sek waliliŋ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviŋ anyô yaŋ yanavi lôk 22 maleŋiŋkilik ma leŋiŋhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyaŋ ma idum nôŋ kambom hathak anyô yaŋ ma miŋ mama ami lôk leŋdaŋ hathak anyô yaŋ anêŋ nômkama ma enaŋ abôyaŋ hathak anyô yaŋ lôk êbôî hathak iniŋ athêŋ ma idum nômkama hatôm nê molo. 23 Nôm kambom takêŋ intu hamô anyô kapô ba hale yaiŋ ba hadum ôpêŋ habitak lelaik.”

Avi Ponisia te hêvhaviŋ Yisu

(Mat 15:21-28)

24 Ma Yisu hatak loŋ êŋ ma hi haveŋ loŋ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loŋ êŋ. Ma doŋtom miŋ hatôm imbuŋ i ek avômalô ami. 25 Ma avi te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviŋ nalavi halaŋô nena Yisu lêk hayô loŋ êŋ. Êŋ ma hi

ⁱ 7:10 Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16   ^j 7:15-16 Ap 10:14-15   ^k 7:15-16 Nê lôk kauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: O anyô lôk lemôndôŋ ma ondaŋô abô êntêk.

ketherj ma halek vadônj lélô hêk Yisu ma. ²⁶Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanañ hik Yisu liñ lôk kapô malaiñ nena nê m ñgôk atu ba hamô haviñ nalavi vê.

²⁷Ma Yisu hanañ nena, “Alalô nanêm nô m êndêñ avômena vê mam. Ma kambom ek nakaliv avômena iniñ nô m êndêñ avuñ.”

²⁸Ma avi êñ hanañ, “Anyô Bêñ, êñ ma avanôñ. Ma doñtom avuñ ethak isup avômena iniñ nô m mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibiñ ba eyañ.”

²⁹Ma Yisu hanañ, “Abô atu ba honañ ma mavi ba intu ômbônu. ñgôk êñ lêk hatak nalum avi yôv.”

³⁰Ma avi êñ hayô anêñ unyak ma hayê nena ñgôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônôñ hêk anêñ loñ.

Yisu hadum anyô lëndôñ lôk abôlêk putup te mavi

³¹Ma Yisu hatak Taia iniñ loñ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniñ loñ vê m ma havôhi kasukthôm Galili. ³²Êñ ma ewa anyô lëndôñ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enañ hik yani liñ lôk kapôlôñiñ ek etak bañ êyôñgêk ôpêñ.

³³Ma Yisu hawa ôpêñ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoñ bañwasoñ halôk ôpêñ lëndôñ kapô. Vê m ma hasôwapôk hathak bañ ma hasôm ôpêñ dahalañ. ³⁴Ma hayê leñ ma hik siv auk ma hanañ hadêñ ôpêñ hathak abô Hiblu nena, “Epata!” (Anêñ ôdôñ nena lemôndôñ ekyav.) ³⁵Êñ ma ôpêñ lëndôñ lo abôlêk hakyav ma hanañ abô halêm yaiñ.

³⁶Ma Yisu hanañ nena miñ nenañ bêñ êndêñ anyôla ami. Hanañ aêñ lôbôlôñ ma doñtom avômalô miñ bônôñ ami ma enañ bêñ hi ba hi. ³⁷Ma avômalô esoñ kambom ba enañ, “Yani hadum nô mkama lôkthô ma mavi anôñ. Hadum ñê leñôndôñ kô tôñ elañô abô ma ñê veniñbôlêk putup enañ abô halêm yaiñ.”

Yisu havakôñ avômalô hatôm 4,000

(Mat 15:32-39)

8 ¹Ma wak te ma avômalô bêñ anôñ êlêm ethak doñtom hathak loñbô. Ma thêlô nô m mi ek nejañ. Êñ ma Yisu halam anêñ ñê ku êlêm ma hanañ hadêñ i nena, ²“Yaleñ hik ya hathak avômalô nô mbêñ êntêk. Thêlô bôk êmô haviñ ya hatôm wak lô ba iniñ nô m lêk mi. ³Doho êlêm anêñ loñ daim bô ba intu yahêv i ba i oyañ, ma tem maleniñ etaba êndôk loñôndê ba nê nê m yak.”

⁴Ma anêñ ñê ku enañ nena, “Loñ êntêk ma loñ thiliv ma avômalô bêñ anôñ. Aêñ ba alalô naja polom anêñ êsê ek nanêm êndêñ i?”

⁵Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

¹ 7:36 Mak 1:43-45   ^m 7:37 Ais 35:5   ⁿ 8:1-9 Mak 6:35-44

Ma enaŋ nena, “Baheŋvi ba lahavuju.”

⁶Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena nêndôk nêmo biŋ. Ma hawa polom baheŋvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma haya ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nebani êndêŋ avômalô nômbêŋ atu ba êmô. ⁷Ma iniŋ alim yaônena tomtom hamô haviŋ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ek nebani êndêŋ avômalô imbiŋ. ⁸Ma avômalô nômbêŋ êŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak. Ma ŋê ku isup nôm wata halôk vak sam baheŋvi ba lahavuju. ⁹Avômalô takêŋ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêŋ ba i. ¹⁰Ma yani hathak yeŋ haviŋ anêŋ ŋê ku ba i Dalmanuta iniŋ loŋ.

Palisi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te
(*Mat 16:1-4*)

¹¹Ma Palisi êyô ma enaŋ hik Yisu liŋ lôklokwaŋ nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hólêm mena mi e?” Thêlô enaŋ aêŋ ek nesau yani iyom. ¹²°Êŋ ma Yisu hik siv auk ma hanaŋ, “Avômalô bôlôŋ êntêk leŋiŋhaviŋ yandum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ yandum lavôŋiŋ ek avômalô bôlôŋ êntêk nêgê ami, ma mi.” ¹³Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeŋ hathak loŋbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

Abô loŋ kapô hathak Palisi lôk Helot iniŋ yis
(*Mat 16:5-12*)

¹⁴Yisu anêŋ ŋê ku leŋiŋpaliŋ ba miŋ ewa polom bêŋ anôŋ ba ethak yeŋ ami ma ewa polom doŋtom iyom. ¹⁵°Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena, “Noyabiŋ am esak Palisi lo Helot iniŋ yis.”^q

¹⁶Ma ŋê ku enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Betha hanaŋ hathak alalô polom mi la.”

¹⁷°Ma doŋtom yani hayala iniŋ abô atu ba enaŋ ba hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlô onaŋ hathak miŋ owa polom ami eka? Môlô ôthôŋ lôk miŋ oyala ami denaŋ e? Ma unim auk ma thektheke e? ¹⁸Môlô ŋê lôk malemim ma miŋ ôyê tak ami e? Ma môlô ŋê lôk lemimôndôŋ ma miŋ olaŋô abô ami e? Ma môlô miŋ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadum ami e? ¹⁹°Yahaya polom baheŋvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enaŋ, “Laumiŋ ba lahavuju.”

²⁰°“Ma yahaya polom baheŋvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enaŋ, “Baheŋvi ba lahavuju.”

²¹Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Aisê, miŋ oyala ami denaŋ e?”

° 8:12 Mat 12:39; Luk 11:29   ° 8:15 Luk 12:1   ° 8:15 Yis ma nôm atu ba hadum polom hathiŋ bêŋ.   ° 8:17 Mak 6:52   ° 8:19 Mak 6:41-44

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

²²Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enaḡ hik yani liḡ lôklokwaḡ ek êsôm ôpêḡ. ²³Ma Yisu havalonḡ anyô mapusip hamô baḡ ma hadadi ba thai etak malak bêḡ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêḡ madaluk luvi ma hatak baḡ hayô hêk ôpêḡ. Ma hanaḡ, “Hôyê nômlate mena mi e?”

²⁴Ma ôpêḡ hêv ma liḡ ma hanaḡ, “Yahayê avômalô doho, ma doḡtom thêlô hatôm alokwaḡ i ba êlêm.”

²⁵Êḡ ma Yisu hatak baḡ hayô hêk ôpêḡ madaluk hathak loḡbô. Ma ôpêḡ madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêḡ halêm yaiḡ.

²⁶Ma Yisu hanaḡ nena, “Nu oda anêm unyak ma miḡ nu malak bêḡ ami.”

Pita hanaḡ nena Yisu ma Kilisi

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷Ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku etak loḡ êḡ ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pilipai. Evey loḡôndê denaḡ ma hanaḡ hik anêḡ ḡê ku liḡ, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

²⁸‘Ma thêlô enaḡ nena, “Doho enaḡ nena o ma Jon anyô hathik ḡaḡ ma doho enaḡ nena o ma Elia ma doho enaḡ nena o ma plopet bô te.”

²⁹“Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Êḡ ma Pita hanaḡ bêḡ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ hêv ek nêm anêḡ avômalô bulubiḡ.”

³⁰“Ma Yisu hanaḡ lôklokwaḡ ek miḡ nenaḡ abô êḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami.

Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama

(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

³¹Ma Yisu hadôḡ thêlô ba hanaḡ nena, “Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem esopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba enja vovaḡ bêḡ anôḡ. Ma Isral iniy ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ tem nimbuliḡ dômiḡ êndêḡ yani. Ma Wapômbêḡ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loḡbô.” ³²Yisu hanaḡ abô takêḡ bêḡ hadêḡ thêlô, êḡ ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaḡ ba hanaḡ nena, “Miḡ onaḡ aêḡ ami.”

³³Ma doḡtom Yisu hik ma lilij ba hayê anêḡ ḡê ku vi ma hathaḡ Pita ba hanaḡ, “Sadaḡ, nu daḡ! Hosopa anyô iniḡ auk iyom ma miḡ hosopa Wapômbêḡ anêḡ auk ami.”

³⁴“Êḡ ma Yisu halam avômalô nômbêḡ atu ba êlêm iviy anêḡ ḡê ku ma hanaḡ, “Anyôla hadum ek esopa ya, êḡ ma êmbôliḡ dôm êndêḡ yanida

‘ 8:28 Mak 6:15   ¨ 8:29 Jon 6:68-69   ˇ 8:30 Mak 9:9   ¨ 8:34 Mat 10:38-39; Luk 14:27

ma enja anêṅ alovalaṅaṅsiṅ ba esopa ya. ³⁵Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêṅ anôṅ hathak anêṅ lôkmala pik, anêṅ lôkmala êṅ tem nêṅ yak. Ma doṅtom ôpatu ba hatak anêṅ lôkmala ek hasopa ya lôk yenaṅ abô, yani êṅ tem enja lôkmala anôṅ. ³⁶Anyô te hawa nômkama pik sapêṅ, ma doṅtom miṅ hasopa Wapômbêṅ ami ba anêṅ lôkmala hêṅ yak, êṅ ma tem yani êṅ mavi e? Mi anôṅ, tem enja vovaṅ. ³⁷Ma anyôla hatôm nêṅ nômlate êndêṅ Wapômbêṅ ek enja anêṅ lôkmala esak loṅbô e? Mi anôṅ! ³⁸*Avômalô bôlôṅ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêṅ. Aêṅ ba anyôla mama ek ya lôk yenaṅ abô, ma emberṅ yam atu ba Anyô Anêṅ Nakaduṅ êlêṅ imbiṅ Lambô anêṅ deda lôkmaṅgiṅ lôk anêṅ aṅela mathêṅ, ma yani tem mama ek ôpêṅ aêṅ iyom.”

9 ¹Ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Yanaṅ avanôṅ êndêṅ môlô nena Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak tem êlêṅ imbiṅ anêṅ lôklokwaṅ bêṅ. Ma môlô vi atu ba umiṅ loṅ êntêk tem nôṅmô lôkmala denaṅ, ma ôṅgô nôṅm êṅ imbiṅ.”

Yisu liṅkupik habitak yaṅda

(*Mat 17:1-13; Luk 9:28-36*)

²Wak baheṅvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon iviṅ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êṅmô daluk. Êṅ ma Yisu liṅkupik habitak yaṅda hêk thêlô maleṅjiṅ. ³Ma anêṅ kwêṅ habitak thapuk anôṅ biṅ ba anyô pik la miṅ hatôm isik anêṅ kwêṅ ba imbitak thapuk aêṅ ami. ⁴Ma ketheṅ oyaṅ ma Elia lo Mose êyô ma enaṅ abô haviṅ Yisu ba thêlô êyê.

⁵Ma Pita hanaṅ hadêṅ Yisu, “Kêdôṅwaga, mavi anôṅ ek lêk alalô amô loṅ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaṅlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” ⁶(Thêlô êkô kambom ba êthôṅ abô nenaṅ paliṅ ba intu Pita hanaṅ aêṅ.)

⁷Ma buliv te hayô hava thêlô siṅ, ma abô te halêṅ anêṅ buliv êṅ kapô nena, “Intu ma yenaṅ Okna atu ba yaleṅhaviṅ videdauṅ. Ba nodanṅ anêṅ abô!”

⁸Ma ketheṅ oyaṅ ma thêlô êyê hawê haveṅ ma Yisu iyom intu hamiṅ ma miṅ anyôla hamiṅ haviṅ yani ami.

⁹Vêṅ ma etak dumlolê êṅ ba êlôk ele i ma Yisu hanaṅ lôklokwaṅ ek miṅ nenaṅ nôṅm atu ba êyê bêṅ êndêṅ anyôla ami endeba Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ema ba imbiyô êṅjêk ṅama esak loṅbô am. ¹⁰Aêṅ ba thêlô ivuṅ abô êṅ hêk thêlôda ma miṅ enaṅ bêṅ ami, ma doṅtom enaṅ abô pôk bêṅ hathak “ema lo imbiyô êṅjêk ṅama” anêṅ ôdôṅ ma aisê?

¹¹“Ma thêlô enaṅ hik Yisu liṅ, “Aisê ka ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ enaṅ nena Elia tem êṅmôṅ ba êlêṅ vêṅ ka Mesia?”

* 8:38 Mat 10:33   † 9:1 Mak 13:30   ‡ 9:2-7 Ap 3:22; 2Pi 1:17-18   § 9:11 Mal 3:1

12-13^bMa Yisu hanaŋ nena, “Avanôŋ! Elia tem êmôŋ ek indum nômkama sapêŋ imbitak mavi esak loŋbô. Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa iniŋ leŋiŋhaviŋ iyom ba idum kambom lomaloma hadêŋ yani hatôm atu ba Wapômbêŋ anêŋ kapyra bôk hanaŋ hathak yani. Ma doŋtom aisê ka Wapômbêŋ anêŋ kapyra hanaŋ nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem enja vovaŋ bêŋ lôk nêmbôliŋ dômiŋ êndêŋ yani?”

Yisu hêv ŋgôk vê hêk okna te
(*Mat 17:14-21; Luk 9:37-43*)

14Yisu thêlô êyô ek ŋê ku vi ma êyê avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba êmô. Ma ŋê lôkawk hathak abô balabuŋ lôk anêŋ ŋê ku vi atu ba êmô enaŋ abô ba êkôki hathak. 15Ma avômalô nômbêŋ êŋ êyê Yisu, ma eson kambom ba elanŋiŋ i ma ewa yani thô.

16Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”

17Ma anyô te hamiŋ avômalô nômbêŋ êŋ kapô ba hanaŋ, “Kêdôŋwaga, ŋgôk te havalon yenaŋ okna abôlêk loŋ ba miŋ hatôm enaŋ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o. 18Ŋgôk hathak hayôkwiŋ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk thapuk hale yaiŋ ma halonolon abôlêk kalalaŋ ma liŋ havuviŋ ba thotho. Yahanaŋ ek anêm ŋê ku nênem ŋgôk êŋ vê ma doŋtom thêlô miŋ hatôm ami.”

19Ma Yisu hanaŋ viyaŋ, “Yahamô haviŋ môlô sawa daim ma doŋtom miŋ ôêvhaviŋ ami ma owa auk lokbaŋ aleba yakapôlôn lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êŋ êlêm.”

20Êŋ ma ewa okna atu hi hadêŋ Yisu. Ŋgôk hayê Yisu, ma hayôkwiŋ okna êŋ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

21Ma Yisu hanaŋ hik lambô liŋ, “Ŋgôk habuliŋ yani hadêŋ anŋê?”

Ma lambô hanaŋ nena, “Sêbôk ba yani yaôna. 22Ŋgôk êŋ habi yani halôk atum lôk ŋaŋ lôbôlôn ek injik yani vônô ma doŋtom mi. Aêŋ ba o hatôm undum ek ŋgôk êŋ etak yenaŋ okna, êŋ ma hôêv kapôlôm ek yai.”

23^cMa Yisu hanaŋ, “Aisê ka honaŋ nena, ‘o hatôm’? Wapômbêŋ hatôm indum nômkama sapêŋ ek ŋê takatu ba êvhaviŋ yani.”

24Ma kethen oyaŋ ma okna êŋ anêŋ lambô hanaŋ, “Yahêvhaviŋ ba undum ek yenaŋ auk atu ba miŋ yahêvhaviŋ ami êkôk ya liŋ ek yanêmbiŋ!”

25Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i kethen ethak doŋtom, êŋ ma hathaŋ ŋgôk lelaik atu ba hanaŋ, “O ŋgôk vembôlêk lôk lemôndôn putup, yahanaŋ hadêŋ o nena otak okna êntêk ba nu ma miŋ ômbôlêm esak loŋbô ami.”

^b 9:12-13 Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14 ^c 9:23 Mat 21:21; Mak 11:23

26^dMa ngôk halan boloba ma hayôkwiņ okna êņ kambom ma hale yaiņ ba hi. Ma okna êņ hêk inaņ anyô ŋama ba avômalô enaņ nena, “Lêk hama.” 27^eMa doņtom Yisu havalonġ hamô baņ vi ma havôv ba haviyô hamiņ.

28^fVêm ma Yisu lôk anêņ ñe ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enaņ hik yani liņ, “Aisê ka yêlô miņ hatôm nanêm ngôk êņ vê ami?”

29^gMa Yisu hanaņ viyaņ hadêņ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ngôk anêņ aêņ vê.”

Yisu hanaņ bôlônġ yaņ hathak anêņ ŋama

(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)

30^hMa thêlô etak loņ êņ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô neyala nena thêlô lêk êmô êsê 31ⁱek êndônġ anêņ ñe ku. Êņ ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô, “Tem nenaņ Anyô Anêņ Nakaduņ atu bêņ ba netak êndôk avômalô baherņiņ. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loņbô.” 32^jMa anêņ ñe ku êthônġ abô êņ anêņ ôdônġ paliņ lôk êkô ek nenaņ injik yani liņ.

Opalê intu anyô bêņ?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33^kMa Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êņ ma Yisu hanaņ hik thêlô liņ, “Môlô ôkôkam hathak malê haveņ loņôndê ba ôlêm?” 34^lThêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêņ ek Yisu anêņ ñe ku vi ba intu thêlô bônônġ. 35^mMa Yisu halôk hamô ma halam anêņ ñe ku laumiņ ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanaņ, “Lemimhaviņ numbitak anyô bêņ, êņ ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniņ anyô ku oyaņ.”

36ⁿMa hawa amena te ba hadô hamiņ thêlô malêvônġ. Ma havalonġ hamiņ ma hanaņ hadêņ thêlô, 37°“Ôpatu ba hêvhaviņ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviņ.”

Ôpatu ba hadum ku haviņ alalô ma miņ numiņ yani loņ siņ ami

(Luk 9:49-50)

38^pMa Jon hanaņ hadêņ Yisu nena, “Kêdônġwaga, yêlô ayê anyô te hêv ngôk vê hathak anêm athêņ. Ma doņtom yani ma miņ alalô te ami, ba intu yêlô anaņ ek yani etak ku êņ.”

39^qMa doņtom Yisu hanaņ nena, “Dô! Miņ numiņ yani loņ siņ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak yenaņ athêņ ma tem miņ enaņ abô kambom

^d 9:26 Mak 1:26   ^e 9:30 Jon 7:1   ^f 9:31 Mak 8:31; 10:32-34   ^g 9:32 Luk 9:45

^h 9:35 Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26   ⁱ 9:37 Mat 10:40

kethej esak ya ami, ^{40j}ek malé nena ôpatu ba miñ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniñ te. ^{41k}Yanañ avanônj êndênj môlô nena anyô te hayê nena môlô ma Kilisi anênj avômalô ba hêv ñañ hadênj môlô, ôpênj tem enja anênj vuli.

Umij lôklokwañ ek kambom miñ esale o thô ami

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴²“Ma anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhavinj ya te hêv yak, ôpênj tem êpôm malainj bêñ anônj. Ôpênj tem nêsôkwênj valu bêñ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidinj ba ema. Malainj êñ ma yaôna ek malainj atu ba yani tem êpôm emberj yam. ^{43-44l}Ma bahem hadum ba hudum kambom, êñ ma odabênj kisi ba nêñ vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Bahem vi iyom ma malainj, ma doñtom mavi ek nu malak lej. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êñ ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malainj bêñ anônj. ^{m 45-46}Ma vem hadum ba hudum kambom, êñ ma odabênj kisi ba nêñ vê ek miñ undum kambom esak loñbô ami! Vem vi iyom ma malainj, ma doñtom mavi ek nu malak lej. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êñ ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malainj bêñ anônj. ^{n 47o}Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êñ ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malainj, ma doñtom mavi ek nu malak lej. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êñ ma lemvimkupik sapênj tem ni loñ atu ba atum hathañ ba miñ hama ami. Ba intu malainj bêñ anônj. ^{p 48}‘Loñ êñ ma matinjak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj.’ ⁴⁹Atum tem êpôm avômalô sapênj êtôm ñgwêk etak hathak nôñ ek atum êñ esaê thêlô.

^{50q}“Ñgwêk ma nôñ mavi, ma doñtom anênj maninj hêv yak, êñ ma opalê hatôm idum ba imbitak maninj esak loñbô am? Ñgwêk hathak hadum nôñ ba vasiñ, ba intu nôñô yôhók^r mavi imbiñ am aênj iyom.”

Yisu hanañ abô hathak ñê lôk veñj êdô i

(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

10 ¹Ma Yisu hatak loñ êñ ma hi havenj loñ Judia lo ñañ Jolodañ vi. Ma avômalô bêñ anônj êlêm hathak loñbô. Êñ ma hasopa anênj bôk lo loñ ba hadônj i.

^{j 9:40} Mat 12:30; Luk 11:23   ^{k 9:41} Mat 10:42   ^{l 9:43-44} Mat 5:30   ^{m 9:43-44} Ñê lôk kauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Loñ êñ ma matinjak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj.   ^{n 9:45-46} Ñê lôk kauk vi enañ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Loñ êñ ma matinjak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esañ anyô êmô aênj.   ^{o 9:47} Mat 5:29   ^{p 9:48} Ais 66:24   ^{q 9:50} Mat 5:13; Luk 14:34   ^{r 9:50} ‘Yôhók’ anênj ôdônj nena ôpatu ba hamô malinjak havinj avômalô vi. Lôk miñ lamaninj kethej ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak.

²Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enaḡ hik yani liḡ, “Abô balabuḡ hanaḡ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê mena mi e?”

³Ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Mose bôk hanaḡ aisê?”

⁴Ma thêlô enaḡ, “Mose halôk ek anyô eto kapya nêm yanavi vê ba etak êndôk yanavi baḡ ek nêm yani vê.”

⁵Êḡ ma Yisu hanaḡ nena, “Môlô ḡê lemôndôḡ kôtôḡ kambom ba intu Mose hato balabuḡ êḡ ba hêv hadêḡ môlô. ⁶Ma doḡtom ‘sêbôk ba môḡ anôḡ atu ba Wapômbêḡ hapesaḡ avômalô ma hapesaḡ anyô lo avi. ⁷Ba intu Wapômbêḡ bôk hanaḡ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doḡtom imbiḡ yanavi ⁸ek thai nimbatak êtôm kupik doḡtom iyom.”’ Thai miḡ ju hathak loḡbô ami ma lêk ibitak doḡtom. ⁹Aêḡ ba nôm atu ba Wapômbêḡ bôk havak loḡ hathak doḡtom, ma miḡ hatôm anyôla epole vê ami.”

¹⁰Vêm ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku êmô unyak kapô, ma anêḡ ḡê ku enaḡ hik yani liḡ hathak abô êḡ. ¹¹Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yaḡ, êḡ ma hadum sek ba habuliḡ yanavi bô. ¹²Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yaḡ, êḡ ma hadum sek aêḡ iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena

(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêḡ Yisu ek etak baḡ êyô êḡjêk thêlô. Ma doḡtom anêḡ ḡê ku ethaḡ avômalô takêḡ. ¹⁴Yisu hayê nôm êḡ, ma lamaniḡ ba hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêḡ ya ma miḡ numiḡ thêlô loḡ siḡ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêḡ mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma thêlôniḡ. ¹⁵Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena ôpatu ba miḡ hawa Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak hatôm avômena yaônena ami, miḡ hatôm imbitak êyô loḡ êḡ kapô ba ni ami. Ma mi.” ¹⁶Ma Yisu havalôḡ avômena ma hatak baḡ hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

Anyô lôk nômkama bêḡ hanaḡ abô haviḡ Yisu

(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

¹⁷Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halaḡviḡ hadêḡ yani ma halek vadôḡ lêlô hamô valuvi ma hanaḡ, “Kêdôḡwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ?”

¹⁸Ma Yisu hanaḡ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miḡ mavi ami ma Wapômbêḡ iyom intu ba mavi. ¹⁹Abô balabuḡ ma bôk hoyala yôv: ‘Miḡ uḡḡwik anyô vônô ami. Miḡ undum sek imbiḡ anyô yaḡ yanavi

^s 10:4 Lo 24:1-4; Mat 5:31   ^t 10:6 Stt 1:27; 5:2   ^u 10:7-8 Stt 2:24; Ep 5:31-33

^v 10:11 Mat 5:32   ^w 10:15 Mat 18:3   ^x 10:19 Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

ami. Miŋ onja vani ami. Miŋ onaj abôyanj esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miŋ onaj abôyanj ek ômbôv anyô yan anêj nômkama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’ ”

²⁰Ma ôpêj hanaŋ, “Kêdôjwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuŋ takêj.”

²¹Ma Yisu hayê ôpêj ba lahaviŋ. Ma hanaŋ, “O ma nômlate mi denaj. Nu nê m anê m nômkama sapêj ek avômalô nê nê m vuli, ma onja valuselenj sapêj ba nê m êndêj avômalô siv. Hudum aêj, ma tem anê m nômkama mavi lomaloma ê m ô malak lenj. Ma ôlê m osopa ya.”

²²Yani ma anyô lôk nômkama bêj anôj. Ba intu halaŋô abô êj, ma hakôm ba hi lôk lamalaij bêj.

²³Ma Yisu hayê hawê havenj ma hanaŋ hadêj anêj jê ku, “Ŋê lôk nômkama bêj tem nêpôm malaij bêj ek nimbitak nêyô Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak kapô ba ini.”

²⁴Yisu anêj jê ku elajô ba esoj kambom. Ma Yisu hanaŋ hadêj thêlô hathak loŋbô nena, “Yenaŋ avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêyô Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak kapô ba ini ma tem nêpôm malaij bêj anôj! ²⁵Miŋ malaij bêj ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêj abyanj ba ni ami, ma doŋtom malaij anôj ek anyô lôk nômkama bêj te imbitak êyô Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak kapô.”

²⁶Ma Yisu anêj jê ku esoj kambom anôj ba enaj hadêj i, “Avanôj e? Aêj ba miŋ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêj anêj loŋ lôkliŋyak kapô ba ni ami e?”

²⁷Ma Yisu hayê thêlô lôklokwanj ma hanaŋ, “Wapômbêj iyom hatôm indum nômkama sapêj. Ma anyô te miŋ hatôm nê m yanida bulubiŋ ami ma mi.”

²⁸Ma Pita hanaŋ hadêj Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniŋ nômkama sapêj ba alê m asopa o!”

²⁹Ma Yisu hanaŋ nena, “Yanaŋ avanôj êndêj mólô, anyô te lahabi ya lôk yenaŋ Abô Mavi ba hatak anêj unyak lôk iviyanj ma livi lôk talêbô lo lambô ma nali lôk anêj pik, ³⁰êj ma Wapômbêj tem nê m bêj anôj êndêj ôpêj êtôm 100 êyô ê m ô anêj loŋ imbiŋ. Ôpêj hamô pik denaj, ma tem enja nômkama bêj anôj aêntêk unyak lôk iviyanj ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma doŋtom avômalô vi tem nimbuliŋ yani imbiŋ. Ma embenj yam ma tem ê m ô lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj. ³¹Yodaŋô! Ŋê lôk athêj bêj, bêj anôj tem nimbitak jê lôk athêj mi. Ma jê lôk athêj mi bêj anôj tem nimbitak jê lôk athêj bêj.”

† 10:31 Mat 20:16; Luk 13:30

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama bôlôn te lô
(*Mat 20:17-19; Luk 18:31-34*)

³²Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamônŋ. Ma anêŋ ŋê ku êyê ba eson kambom ma avômalô takatu ba evenŋ yam êkô. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu ek nêlêm bidonŋ ma hanaŋ hathak nôŋ takatu ba tem êpôm yani. ³³“Odaŋô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu bêŋ ba nênem yani êndêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma tem nenaŋ ek nijik yani vônô ma nênem yani êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ ³⁴ek thêlô nenaŋ abôma lôk nêsôvwapôk esak yani ma nebali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loŋbô.”

Jems lo Jon leŋiŋhaviŋ nimbitak ŋê bêŋ
(*Mat 20:20-28*)

³⁵Yôv ma Sebedi nakaduŋ luvi, Jems lo Jon, i hadêŋ Yisu ma enaŋ, “Kêdônŋwaga, yai leŋiŋhaviŋ undum nômlate ek yai.”

³⁶Ma Yisu hanaŋ, “Mamu lemimhaviŋ malê?”

³⁷Ma thai enaŋ nena, “Otaŋ yai yaŋ êmô bahem vianônŋ ma yaŋ êmô bahem vikeŋ êŋjêk anêŋ loŋ lôkmangiŋ kapô.”

³⁸“Ma Yisu hanaŋ, “Mamu ôthônŋ nôŋ atu ba onaŋ hik ya liŋ paliŋ. Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ŋaŋ atu ba tem yasik e?”

³⁹^bMa enaŋ, “Yai hatôm.”

Ma Yisu hanaŋ, “Avanônŋ, tase êŋ lôk ŋaŋ êŋ tem nunum lôk nusik.

⁴⁰Ma doŋtom nêŋmô yabahaŋ vianônŋ lôk vikeŋ, ma miŋ yenaŋ ku ami. Mi, Wapômbêŋ da hayabiŋ ku êŋ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêŋmô loŋ êŋ.”

⁴¹ŋê ku laumiŋ takêŋ elanô abô êŋ ba leŋiŋŋaŋa hadêŋ Jems lo Jon.

⁴²“Ma Yisu halam sapêŋ ethak doŋtom ma hanaŋ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ ŋê takatu ba êmô thêlô vibinŋ. Ma iniŋ ŋê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom.

⁴³“Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ êŋjêk môlô malêvônŋ, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêŋmô môlô sa. ⁴⁴Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm avômalô sapêŋ iniŋ anyô ku oyaŋ ⁴⁵hatôm ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ba yahadum aêŋ iyom. Miŋ yahalêŋ ek yandum ŋê bêŋbêŋ pik iniŋ kobom ba yasaŋ avômalô ek nindum yenaŋ ku ami. Mi anônŋ! Yahalêŋ hatôm anyô ku ek yanêŋ avômalô sa lôk yatak yenaŋ lôkmala ek nêŋmô avômalô bulubiŋ.”

^z 10:32-34 Mak 8:31; 9:31   ^a 10:38 Mak 14:36; Luk 12:50   ^b 10:39 Ap 12:2; ALK 1:9

^c 10:42 Luk 22:25-26   ^d 10:43 Mat 23:11; Mak 9:35

Yisu hadum Batimeas madaluk mavi

(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶Ma Yisu lók anêṅ ḡê ku êyô Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêṅ anôṅ i haviṅ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêṅ athêṅ nena Batimeas hamô loṅôndê daṅ vi ba hapetenak ek avômalô nêṅem yani sa. (Batimeas anêṅ ôdôṅ nena Timeas nakaduṅ.) ⁴⁷Yani halaṅô nena Yisu anêṅ Nasalet halêm, ma halam kaêk lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêṅ kapôlôm ek ya!”

⁴⁸Ma avômalô bêṅ anôṅ ethaṅ yani ba enaṅ, “O bônôṅ!” Ma doṅtom yani halam lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêṅ kapôlôm ek ya!”

⁴⁹Êṅ ma Yisu hamiṅ ma hanaṅ, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêṅ anyô madaluk pusip atu nena, “Lemmavi! Umbiyô ba nu! Yani halam o.” ⁵⁰Êṅ ma hakaliv anêṅ kwêv thilibuṅ hi ma hasôv kisi haviyô hamiṅ ma hi hadêṅ Yisu.

⁵¹Ma Yisu hanaṅ hadêṅ yani, “Lemhaviṅ yandum malê êndêṅ o?”

Ma anyô madaluk pusip êṅ hanaṅ, “Kêdôṅwaga, yaleṅhaviṅ yaṅgê tak.”

⁵²Ma Yisu hanaṅ, “Umbiyô ba nu. Anêṅ hêv haviṅ hadum ba hubitak mavi.” Ma ketheṅ oyaṅ ma ôpêṅ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu haveṅ loṅôndê.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiṅ

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

11 ¹Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi lo Betani, malak ju êṅ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêṅ ḡê ku ju ba i ²ma hanaṅ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôṅgô ekak bok doṅki map te loṅ ba hamiṅ. Bok êṅ ma miṅ bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. ³Ma anyôla hanaṅ hik mamu liṅ nena, ‘Udum aêṅ eka?’ ma nonaṅ êndêṅ yani nena, ‘Anyô Bêṅ lahaviṅ idum ku te esak vêṅmam, ka tem nêṅ êmbôlêm.’”

⁴Êṅ ma ḡê ku ju atu i ma êyê bok doṅki map atu ekak loṅ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo loṅôndê viyaiṅ. Ma thai epole yak vê. ⁵Ma anyô doho imiṅ loṅ êṅ êyê ba enaṅ, “Mamu udum malê ba opole bok anêṅ yak vê?” ⁶Ma thai enaṅ hatôm atu ba Yisu hanaṅ hadêṅ thai. Êṅ ma etak thai ba i. ⁷Ma ewa bok doṅki êṅ ba i hadêṅ Yisu, ma ibi iniṅ kwêv thilibuṅ daim thô ba eṅgava hayôhêk bok dôṅmlokwaṅ ma Yisu hayô hamô. ⁸Ma avômalô bêṅ anôṅ eṅgava iniṅ kwêv thilibuṅ daim ma vi ele nôkya lô ḡauṅ hamô kamuṅ ba eṅgava hêk loṅôndê. ⁹Ma vi êmôṅ ma vi evenṅ yam ma Yisu halôk malêvôṅ ba elam nena,

^e 10:52 Mak 5:34

“Osana!”

“Wapômbêḡ nêḡ lamavi êḡndêḡ ôpatu ba halêḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ!”

Kapya Yeḡ 118:25-26

10 “Wapômbêḡ nêḡ anêḡ lamavi êyô êḡmô bumalô Devit anêḡ lim êḡntêk atu ba tem eyabiḡ alalô êḡtôm kiḡ êḡtôm sêbôk ba Devit hayabiḡ!

Osana! Nambô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ esak leḡ!”

11 Ma hi Jelusalem ma habitak hayô unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ kapô ba hi. Ma hayê nôḡkama takatu ba hamô loḡ êḡ. Ma doḡtom wak lêk halôk jalôm, êḡ ma hatak Jelusalem ma hi Betani haviḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu.

Yisu hêv ḡê idum ku valu vê hêk unyak matheḡ kapô

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

12 Haviyô hayaḡ ma etak Betani ek ini Jelusalem. Ma Yisu hama kisi. 13^fMa hayê alokwaḡ sabo te lôk ḡauḡ hamiḡ daim dokte. Êḡ ma hi hayô alokwaḡ êḡ ôḡḡḡ ek êḡḡê nena hik anôḡ mena mi. Ma doḡtom hayê ḡauḡ oyaḡ iyom ma miḡ hik ami ek malê nena miḡ anêḡ waklavôḡ injik ami. 14 Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ alokwaḡ êḡ nena, “Anyô late miḡ hatôm enjaḡ anêḡ anôḡ esak loḡbô ami.” Ba anêḡ ḡê ku elaḡḡ.

15^gMa Yisu thêlô êyô Jelusalem. Ma habitak hayô unyak matheḡ kapô anêḡ piklêvôḡ. Ma hayê avômalô ewa nôḡkama ba êḡḡ hamô ek avômalô vi nêḡnêḡ vuli. Êḡ ma halupuniḡ i ba hêv i vê hêk unyak matheḡ kapô ba ele yaḡi ba i. Ma hale ḡê takatu ba êwê ḡê loḡ buyaḡ iniḡ valuseleḡ hathak Hiblu iniḡ valuseleḡ iniḡ balê liliḡ. Ma hadum aêḡ hadêḡ ḡê takatu ba êḡḡ menak bôbô hamô ek avômalô vi nêḡnêḡ vuli. 16 Ma hamiḡ loḡ siḡ ek avômalô miḡ neja iniḡ nôḡkama ba ini kapô ek nêḡnêḡ vuli ami. 17^hMa Yisu hadôḡ thêlô ba hanaḡ aêḡntêk, “Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ nena, ‘Yenaḡ unyak ma unyak avômalô pik sapêḡ neteḡ mek êḡḡôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ḡê vani iniḡ loḡ ekopak êḡḡ.”

18ⁱḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ elaḡḡ abô êḡ ma êbôlêḡ loḡḡndê ek nijik yani vônô. Ma doḡtom thêlô êkô hathak yani ek malê nena avômalô sapêḡ eson kambom hathak anêḡ abô.

19 Yaḡsiḡ anôḡ ma Yisu thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwaḡ sabo hakapok

(Mat 21:20-22)

20 Hayaḡ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôi ma êyê alokwaḡ sabo atu lêk hama ba hakapok hêk ḡauḡ ba hayô ôḡḡḡ. 21 Ma Pita lahabi Yisu anêḡ abô ba hanaḡ nena, “Kêḡḡḡwaga, nôḡḡô! Alokwaḡ sabo wakbôk atu ba hoḡhaḡ ma lêk hakapok yôv.”

^f 11:13 Luk 13:6   ^g 11:15 Jon 2:14   ^h 11:17 Ais 56:7; Jer 7:11   ⁱ 11:18 Mak 14:1

²²Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Nônêmimbiŋ Wapômbêŋ, ²³Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô nena ôpatu ba hanaŋ hadêŋ dumlolé êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ŋgwêk’, ma hêvhaviŋ ba havalon anêŋ abô êŋ lon lôklokwaŋ ma miŋ laluvi ami, êŋ ma Wapômbêŋ tem indum ba dumlolé êŋ endanô ôpêŋ anêŋ abô. ²⁴kAêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ mólô nena malé atu ba mólô onan halôk unim mek, êŋ ma nônêmimbiŋ nena lêk owa yôv, ma nôm êŋ tem imbitak êtôm mólônim. ²⁵⁻²⁶lMólô umiŋ ba oter mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêŋ o, êŋ ma notak unim kapôlômim ek ôpêŋ. Udum aêŋ ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek mólô aêŋ iyom.”^m

Yisu, opalé hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?

(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

²⁷Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak lonbô ba êyô unyak mathen anêŋ piklêvôŋ. Ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôk kauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê bêŋbêŋ vi i hadêŋ Yisu. ²⁸Ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Opalé hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu hudum nôm takêntêk?”

²⁹Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Tem yanaŋ injik mólô liŋ esak abô te aêŋ iyom. Ba onan abô êŋ bêŋ hadêŋ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya êndêŋ mólô. ³⁰Opalé hêv ku nisik avômalô êndôk ŋan hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena anyô pik? Mólô nonan êndêŋ ya!”

³¹Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, ‘Aisê ka mólô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?’ ³²Ma doŋtom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem leŋŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malé nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma popet te.”

³³Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôn paliŋ.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ mólô ami. Ma mi.”

Abô lon kapô hathak ŋê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ

(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

12 ¹Ma Yisu hanaŋ abô lon kapô doho hadêŋ thêlô. Ba hanaŋ, “Anyô te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haveŋ. Ma halav lôv nêyô nimiŋ waiŋ anêŋ anôn pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmo ek neyabiŋ ku êŋ. Vêma hatak ku êŋ halôk anyô doho bahenŋ ek neyabiŋ ba hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nênem vi êndêŋ yani. Vêma

^j 11:23 Mat 17:20   ^k 11:24 Mat 7:7   ^l 11:25-26 Mat 6:14-15   ^m 11:26 lĴê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom mólô miŋ otak kapôlômim ek avômalô vi iniŋ kambom ami, êŋ ma mólônim Lemambô tem miŋ etak anêŋ kapô ek mólônim kambom ami.   ⁿ 12:1 Ais 5:1-2

ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ. ²Waklavôŋ yak waiŋ hik anôŋ hayô ma hêv anêŋ anyô ku te ba hi hadêŋ nê takatu ba eyabiŋ anêŋ ku atu. Yani lahaviŋ thêlô nênem anôŋ doho êndêŋ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviŋ i. ³Ma doŋtom thêlô evaloŋ ôpêŋ loŋ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyaŋ. ⁴Vêm ma hêv anyô ku yaŋ ba hi hathak loŋbô, ma doŋtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêŋ yani. ⁵Êŋ ma hêv anyô ku te hathak loŋbô ma doŋtom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aêŋ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶“Hadum aêŋ aleba lêk mi ma anyô doŋtom iyom hamô. Ôpêŋ ma anêŋ namalô atu ba yani lahaviŋ. Hêv ôpêŋ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenaŋ okna ba tem nedanô anêŋ abô.’

⁷“Ma doŋtom nê takatu ba eyabiŋ ku êŋ êyê ôpêŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’ ⁸“Ba intu evaloŋ yani ba ik yani vônô ma ibi anêŋ kupik hale viyaŋ ba hi.

⁹“Aêŋ ba ku alaŋ tem indum malê? Tem ni injik nê takêŋ vônô ma nêmi ku êŋ êndêŋ anyô vi ek neyabiŋ. ¹⁰Môlô bôk osam Wapômbêŋ anêŋ abô bu êntêk mena mi e?

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.

¹¹Anyô Bêŋ da hadum nômi êŋ,

ma yêlô ayê nômi êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.” *Karya Yer 118:22-23*

¹²Ma Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nena Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ hathak thêlô ba intu êbôlêm loŋôndê ek nebalonŋ yani. Ma doŋtom êkô hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

Nênem takis êndêŋ Sisa mena dô

(*Mat 22:15-22; Luk 20:20-26*)

¹³Vêm ma êv Palisi doho lôk nê esopa Helot doho ba i hadêŋ Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalonŋ yani. ¹⁴Thêlô êyô ek Yisu ma enaŋ, “Kêdôŋwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôŋ. Ma miŋ hothak hobam anyô yaŋ ma hôdô anyô yaŋ ami. Ba intu nê bêŋbêŋ êdô anêmi abô, ma miŋ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêŋ anêŋ abô thô hadêŋ avômalô. Aêŋ ba lemhabi aisê? Bumalô iniŋ balabuŋ hanaŋ nena yêlô hatôm nanêmi valuseleŋ êndêŋ Sisa mena mi?”

¹⁵Ma doŋtom Yisu hayê thêlôniŋ auk kambom thô ba hanaŋ hik thêlô liŋ, “Aisê ba môlô udum ek numbuliŋ ya? Noja valuseleŋ te êlêm ek yangê.” ¹⁶Êŋ ma thêlô ewa valuseleŋ te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Opalê anêŋ dahô lôk anêŋ athêŋ hêk valuseleŋ êntêk?”

Ma thêlô enaŋ, “Sisa.”

¹⁷Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”

Ma thêlô elañô ba eson kambom hathak anêŋ abô êŋ.

Abô hathak nê ŋama tem nimbiyô aisê

(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

¹⁸Ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôn te atu ba enaŋ nena nê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enaŋ hik Yisu liŋ nena, ¹⁹“Kêdônwaga, Mose bôk hato hadêŋ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êŋ ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ nakaduŋ vê.’ ²⁰Aêŋ ba nê lôk iviyaŋ baheŋvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduŋ mi. ²¹Ma nôk enja avi tôp êŋ, hawa ba hama ba nakaduŋ mi. Ma ŋgwa enja avi tôp bô êŋ, nena hama haviŋ. ²²Êŋ ma iviyaŋ takatu ba êmô ma nesopa kobom doŋtom êŋ iyom. Vêm ma avi tôp êŋ hama haviŋ. ²³Ma waklavôn nê ŋama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyaŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?”

²⁴Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô miŋ oyala Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ abô atu ba hêk anêŋ kapya katô ami. Ba intu onaŋ abô lokbaŋ êntêk. ²⁵Ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô, ma anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami ma mi. Thêlô tem nêmo êtôm aŋela malak leŋ iyom. ²⁶“Môlô onaŋ nena nê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Ma doŋtom môlô bôk osam Mose anêŋ kapya lôk kukuthiŋ atum hathaŋ hamô aliŋ e? Wak êŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ Mose aêntêk, ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapômbêŋ.’ ²⁷Wapômbêŋ ma miŋ nê ŋama iniŋ Wapômbêŋ ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniŋ Wapômbêŋ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doŋtom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbaŋ anôŋ!”

Balabuŋ alisê intu bêŋ ek vi?

(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

²⁸Ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ te hayô ma halaŋô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halaŋô Yisu hanaŋ thêlônin abô viyaiŋ mavi anôŋ. Aêŋ ba yani hanaŋ hik Yisu liŋ, “Balabuŋ alisê intu bêŋ ek balabuŋ vi?”

²⁹Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Balabuŋ môŋ hanaŋ nena, ‘Môlô Israel nodañô katô. Anyô Bêŋ alalôaniŋ Wapômbêŋ, yani iyom intu Anyô Bêŋ. ³⁰Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômmim lôk dahôlômmim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ.’ ³¹“Ma balabuŋ yaŋ ma

^q 12:17 Lom 13:7   ^r 12:18 Ap 23:8   ^s 12:19 Lo 25:5   ^t 12:26 Kis 3:2,6

^u 12:28 Luk 10:25-28   ^v 12:29-30 Lo 6:4-5   ^w 12:31 Wkp 19:18

aêntêk: ‘Lemimbiŋ avômalô vi êtôm lemhaviŋ oda.’ Balabuŋ vi ma êmô balabuŋ bêŋ ju êntêk kapô.”

³²Ma anyô lôkauk hathak abô balabuŋ hanaŋ hadêŋ Yisu, “Kêdônŋwaga, honaŋ abô mavi anôŋ. Anêm abô ma avanôŋ biŋ nena Anyô Bêŋ iyom intu Wapômbêŋ ma miŋ wapômbêŋ la yaŋ hamô doho haviŋ ami.

³³*Alalô leŋiŋimbiŋ yani avanôŋ ênjêk alalôaniŋ kapôlônŋiŋ lôk auk ma lôklokwaŋ sapêŋ. Lôk leŋiŋimbiŋ avômalô vi êtôm alalô leŋiŋhaviŋ alalôda. Abô balabuŋ ju êŋ ma bêŋ ek da nômbêŋ atu ba êbôk hathak atum.”

³⁴Yisu halaŋô ôpêŋ hanaŋ viyaŋ lôkauk mavi ba intu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Miŋ hômô daim ek Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ami. Mi.” Ma avômalô sapêŋ elañô anêŋ abô ba êkô ma miŋ enaŋ hik yani liŋ ek nesau yani esak loŋbô ami.

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?

(Mat 22:41–23:36; Luk 20:41–47)

³⁵Ma Yisu hadôŋ avômalô hamô unyak mathenŋ anêŋ piklêvônŋ ma hanaŋ, “Ijê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak enaŋ nena Mesia ma Devit anêŋ lim lukmuk eka? ³⁶Lovak Mathenŋ hêv auk hadêŋ Devit da ba hanaŋ,

“Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,
 “Ômô yabaheŋ vianôŋ endeba yatak ŋê takatu ba ik vovak hadêŋ
 o nêôm vemkapô vibinŋ am.” ’ *Kapya Yeŋ 110:1*

³⁷Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”

Avômalô elañô Yisu anêŋ abô êŋ ba leŋiŋmavi anôŋ.

³⁸Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ, “Môlô noyabiŋ am ek ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ. Thêlô leŋiŋhaviŋ nijik kwêv daim kêkêlô ba nembenŋ ek avômalô nebam i. Lôk leŋiŋhaviŋ avômalô bêŋ anôŋ nenaŋ, ‘Waklêvônŋ anyô bêŋ’ embenŋ loŋ ethak doŋtom halôk. ³⁹Ma leŋiŋhaviŋ nêôm êtôm ŋê bêŋbêŋ êmô unyak yeŋ kapô. Ma avômalô enŋgabôm nôm bêŋ, ma leŋiŋhaviŋ nejaŋ nôm êmô ŋê bêŋbêŋ iniŋ loŋ ethak êmô. ⁴⁰Thêlô ethak esau avi tôp ba ewa iniŋ unyak vani lôk eteŋ mek daim bêŋ ek avômalô leŋiŋimbi nena thêlô ma ŋê thêthônŋ anôŋ. Ijê anêŋ aêŋ ma tem nêpôm vovaŋ bêŋ êndêŋ waklavônŋ idum abô.”

Avi tôp te anêŋ da

(Luk 21:1–4)

⁴¹Yisu hi halôk hamô habobo unyak mathenŋ anêŋ alapa da ma hayê avômalô lubuŋlubuŋ i ibi iniŋ da. Ma ŋê lôk valu bêŋ ekaliv valu bêŋ

* 12:33 1Sml 15:22; Hos 6:6

anôŋ halôk alapa da. ⁴²Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôŋ hayô ma hatak anêŋ da hatôm valuseleŋ thalaleŋ ju iyom halôk alapa da êŋ.

⁴³Ma Yisu halam anêŋ nê ku êlêm ma hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avi tôp êntêk hêv valuseleŋ bêŋ anôŋ hamôŋ ek takêntêk sapêŋ. ⁴⁴Avômalô nômbêŋ êntêk iniŋ valu bêŋ anôŋ hamô ma doŋtom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôŋ ma lêk hêv anêŋ valuseleŋ sapêŋ ba miŋ havalonŋ dokte lonŋ ami.”

Yisu hanaŋ abô hathak unyak mathêŋ Jerusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

13 ¹Yisu hatak unyak mathêŋ ba hale yaiŋ ma anêŋ nê ku te hanaŋ hadêŋ yani, “Kêdônŋwaga, nôŋgô unyak mathêŋ anêŋ lêlêyaŋ ma kêkêlô bomaŋ lôk anêŋ valu bêŋbêŋ!”

²Ma Yisu hanaŋ nena, “Hôyê unyak bêŋbêŋ takêntêk e? Malaiŋ bêŋ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm êyômô yaŋ lonŋ ami.”

Malaiŋ lomaloma tem imbitak

(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)

³Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak mathêŋ hamô vi tuvulu. Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enaŋ hik yani liŋ, ⁴“Onaŋ êndêŋ yêlô nena aŋgê intu nôm takêŋ tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêŋ êŋ lêk habobo?”

⁵⁻⁶Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Îjê lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêŋ anôŋ. Ba intu noyabiŋ am. ⁷Ma môlô olaŋô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêŋ tem imbitak, ma doŋtom pik lo leŋ anêŋ daŋ ma mi denaŋ. Ba intu miŋ nodowaliŋ ami. ⁸Ma avômalô ôdônŋ yaŋ tem nijik vovak imbiŋ ôdônŋ yaŋ. Ma kiŋ yaŋ lôk anêŋ avômalô tem nijik vovak êndêŋ kiŋ yaŋ. Ma lonŋ lomaloma ma tem duviaŋ lôk bôm bêŋ imbitak. Nôm takêŋ ma hatôm vovaŋ môŋ atu ba hapôm avi lôk lasabeŋ ek embathu.

⁹“Aêŋ ba noyabiŋ am. Tem nebalonŋ môlô ba netak êndôk nê elanô abô baheniŋ. Lôk nebalî môlô êmô unyak yeŋ. Hathak yenaŋ athêŋ ma tem numiŋ nê bêŋbêŋ lôk kiŋ maleŋiŋ ek nonaŋ yenaŋ abô bêŋ êndêŋ i. ¹⁰Avômalô pik sapêŋ tem nedaŋô yenaŋ Abô Mavi vêmam ka nôm takêŋ tem imbitak embeŋ yam. ¹¹^bThêlô ekak môlô lonŋ ma ewa ba i ek nundum abô, êŋ ma miŋ nôkô ba nonaŋ nena, ‘Yêlô tem nanaŋ malê?’ Mi. Waklavônŋ êŋ ma nonaŋ auk takatu ba êv hadêŋ môlô iyom. Auk takêŋ ma Lovak Mathêŋ da hanaŋ ma miŋ môlôda onaŋ ami.

^γ 12:43 2Ko 8:12   ^z 13:2 Luk 19:44   ^a 13:9 Mat 10:17-20   ^b 13:11 Luk 12:11-12

12^c “Ma anyô loyan tem yan enan yan bêñ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aên êndên nakaduñ. Ma avômena tem nêmbôliñ dômiñ êndên lami lo taluvi ba nenan ek nijik i vônô. 13^dMôlô ma yenan avômalô. Ba intu avômalô sapên tem nêpôlik esak môlô. Ma doñtom nê takatu ba imiñ lôklokwan aleba hayô anên dañ, ma Wapômbên tem nêñ i bulubiñ.

14^e “Nôm kambom anôn te tem imiñ loñ mathen anôn ba loñ êñ ma miñ hatôm imiñ ami. (Aên ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôñ êñ ma nôsôv kether ba unu dumlolê. 15^fMa nê takatu ba êmô unyak vôn miñ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniñ nômkama ami. 16Ma nê takatu ba êmô ku kapô miñ hatôm nendeni unyak ek neja iniñ kwêv thilibuñ ami. 17^gAi, kikaknena. Waklavôn êñ ma tem malaiñ bêñ ek avi takatu ba esabeñ lôk avi takatu ba êv sôm hadên nali. 18Noten mek ek malaiñ takên miñ imbitak êndên waklavôn beleñ simbak ami. 19^hEk malê nena waklavôn êñ ma tem malaiñ bomañ anôn ba êmôn ek malaiñ tak sêbôk atu ba Wapômbên hapesañ pik aleba lêk. Ma tem miñ imbitak aên esak loñbô ami. 20Ma Anyô Bên miñ hadabên waklavôn malaiñ takên kisi ami, êñ ma avômalô sapên tem nema. Ma doñtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabên waklavôn êñ hi bidon.

21“Waklavôn êñ ma anyôla hanañ hadên môlô nena, ‘Ôñgô, Mesia hamô loñ êntêk’ mena ‘hamô loñ tamu,’ ma miñ nôñemimbiñ ami. 22ⁱAnyô doho tem nêlêm ba nenan abôyan aêntêk, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbên anên plopet te’, ma nindum lavônij lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbên halam i yôv haviñ. Ma doñtom Wapômbên bôk halam i yôv ba intu miñ hatôm ami. 23Odañô! Nôm takêntêk miñ lêk habitak ami denañ ma yahanañ nôñ takên bêñ hadên môlô ek môlô noyabiñ am.

Anyô Anên Nakaduñ atu tem endelêm

(*Mat 24:29-35; Luk 21:25-33*)

24^j “Malaiñ takên hale halôk vêm,

“ ‘ma wak tem imbitak momañiniñ,
ma ayôn tem miñ imbi deda ami;

25 ma vuliñ leñ tem nêñem yak

ma nôñ takatu ba hamô leñ tem nedowaliñ.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

26^k “Ma wak êñ ma avômalô tem nêgê Anyô Anên Nakaduñ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiñ anên lôkliñyak lôk anên deda lôkmañij.

^c 13:12 Mat 10:21   ^d 13:13 Mat 10:22; Jon 15:21   ^e 13:14 Dan 9:27; 11:31; 12:11

^f 13:15 Luk 17:31   ^g 13:17 Luk 23:29   ^h 13:19 Dan 12:1; ALK 7:14   ⁱ 13:22 ALK 13:13

^j 13:24-25 Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13   ^k 13:26 ALK 1:7

27¹Yani tem nê m anêḡ aḡela ba ini pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avômalô takatu ba bôk halam i yôv.

28 “Ba intu môlô noja auk esak alokwaḡ beleḡ.”^m Hayeḡ ba ḡauḡ lukmuk habitak, êḡ ma oyala nena tem wak mavi êyô. 29 Ma aêḡ iyom, môlô ôyê nô m takêntêk habitak, êḡ ma noyala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ waklavôḡ endelê m lêk habobo ba hamiḡ unyak abôlêk. 30 Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena avômalô bôlôḡ êntêk tem miḡ nema ami denaḡ ma nô m takêntêk sapêḡ tem imbitak. 31 Pik lôk leḡ tem nê m yak ba ni, ma doḡtom yenaḡ abô bute miḡ hatôm nê m yak ami.

Anyô te miḡ hayala waklavôḡ Yisu endelê m ami
(*Mat 24:36-44*)

32 “Anyô te miḡ hayala Yisu anêḡ waklavôḡ endelê m ami. Aḡela leḡ miḡ eyala ami, ma Nakaduḡ miḡ hayala haviḡ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. 33 Aêḡ ba noyabiḡ am ba nô nê m lêlê! Môlô miḡ oyala waklavôḡ atu ba nô m êḡ tem imbitak ami. 34 Nô m êḡ ma hatôm anyô hatak anêḡ unyak ba hi loḡ buyaḡ. Yani hi ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku ek neyabiḡ anêḡ nô mkama. Ma hik ku sam tomtom hatôm thêlô. Ma hanaḡ hadêḡ anyô hayabiḡ malak abôlêk nena eyabiḡ dedauḡ mavi.

35ⁿ “Môlô miḡ oyala waklavôḡ atu ba unyak alaḡ tem endelê m esak loḡbô ami. Tem êlê m êndêḡ yaḡsiḡ mena bôlôvôḡ biḡ mena wakma tale halaḡ mena hayaḡ wak bêḡ la. 36 Yakô ek êlê m ketheḡ ma êḡjê nena môlô ôêk sô m denaḡ. 37 Ma abô êntêk ba yahanāḡ hadêḡ môlô, ma lêk yahanāḡ hadêḡ avômalô sapêḡ haviḡ nena, ‘Noyabiḡ am!’ ”

Avi te haḡgasô nô m ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(*Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon 11:45-53; 12:1-8*)

14 ¹Wak lokwaḡju hêk denaḡ ek waklavôḡ nô m bêḡ ju, yaḡ ma Hale ba Hi^o ma yaḡ ma Eyaḡ Polom Yis Mi. Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ idum ek nesau Yisu ba nebalôḡ ek nijik yani vônô. ²Ba enaḡ, “Lêk ma waklavôḡ matheḡ ba intu natak ku êḡ êḡjêk vê mām. Yakô avômalô tem leḡḡmaniḡ ba nijik vovak.”

^{3p}Wak êḡ ma Yisu hamô Saimon anêḡ unyak anêḡ Betani. Sêbôk ma ôpêḡ hapôm palê lepla ma doḡtom bôk mi. Yisu hamô balê eyaḡ nô m hamô ma avi te halê m ma hawa kolopak valu te ba thapuk ma nô m ôv mavi hamô kapô ba anêḡ vuli ma bêḡ anôḡ. Ma hik kolopak êḡ wakadôk lu ma haḡgasô nô m ôv mavi êḡ hayô hamô Yisu wakadôk.

¹ 13:27 Mat 13:41   ^m 13:28 Abô Bômbôm ma “fik”. Nôḡḡô Mat 24:32.   ⁿ 13:35 Luk 12:38
^o 14:1 Waklavôḡ Hale ba Hi ma avômalô Israe l leḡḡhabi hathak sêbôk atu ba Wapômbêḡ anêḡ aḡela hi avômalô Israe l iniḡ unyak ma hêv liliḡ ba hi hathak avômalô Ijip iniḡ unyak ma hik iniḡ bôp sapêḡ vônô.   ^p 14:3 Luk 7:37-38

⁴Ma avômalô vi atu ba êmô loŋ êŋ haviŋ êyê ba leŋiŋmaniŋ ba enaŋ hadêŋ thêlôda, “Aisê ka habuliŋ nôŋm ôv mavi êŋ hi oyaŋ? ⁵Hatôm nêŋm ek anyô yaŋ nêŋm vuli êtôm 300 seleva ek naja ba nanêŋm avômalô siv sa esak!” Êŋ ma leŋiŋmaniŋ ba ethaŋ avi êŋ.

⁶Ma doŋtom Yisu hanaŋ, “Aisê ka môlô ôêv malaiŋ hadêŋ avi êntêk? Notak yani. Yani hadum nôŋm mavi anôŋ hadêŋ ya. ⁷Avômalô siv tem nêŋmô imbiŋ môlô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ba lemimhaviŋ nôŋnêŋm i sa ma nôŋnêŋm sa. Ma doŋtom tem miŋ yamô imbiŋ môlô sawa daim ami. ⁸Nôm atu ba yani hatôm indum, ma lêk hadum yôv, ba haŋgasô nôŋm ôv mavi hayô hamô ya ba lêk hapôpêk ya yôv ek nedav. ⁹Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena pik nômbêŋ atu ba enaŋ yenaŋ Abô Mavi bêŋ haveŋ ma tem nenaŋ esak nôŋm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiŋ ek avômalô leŋiŋimbi yani.”

¹⁰Êŋ ma Judas Iskaliot, Yisu anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te, hi hadêŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da ek nêŋm Yisu êndôk thêlô baheŋiŋ. ¹¹Thêlô elañô abô êŋ ma leŋiŋmavi anôŋ ba ibutiŋ abô ek nêŋnêŋm valuseleŋ êndêŋ yani. Ba intu yani habôlêŋ loŋôndê ek enaŋ Yisu bêŋ.

Yisu hayaŋ nôŋm waklavôŋ Hale ba Hi haviŋ anêŋ ŋê ku
(*Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25*)

¹²Waklavôŋ anêŋ athêŋ nena Eyaŋ Polom Yis Mi anêŋ wak te môŋ hayô. Wak êŋ ma ethak ik boksipsip nakaduŋ te ek leŋiŋhabi waklavôŋ Hale ba Hi. Ma Yisu anêŋ ŋê ku enaŋ hik yani liŋ, “Lemhaviŋ yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôŋm leŋiŋimbi waklavôŋ Hale ba Hi êndôk?”

¹³Ma Yisu hêv anêŋ ŋê ku ju ba i ma hanaŋ, “Mamu unu malak bêŋ kapô ma tem nôpôm anyô te ba hawa ŋaŋ lôk kolopak bêŋ te halôk loŋôndê, ma nosopa yani ba unu. ¹⁴Ma habitak hayô unyak kapô te ba hi, ma nonaŋ êndêŋ unyak êŋ anêŋ alaŋ nena, ‘Kêdôŋwaga hanaŋ nena, “Yenaŋ unyak kapô atu ba yaŋgaŋ nôŋm waklavôŋ Hale ba Hi imbiŋ yenaŋ ŋê ku hamô êsê?”’ ¹⁵Êŋ ma tem injik unyak kapô bêŋ atu ba hêk vuliŋ thô êndêŋ mamu. Unyak kapô êŋ ma nômkama sapêŋ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk alalôaniŋ nôŋm êmô loŋ êŋ.”

¹⁶Êŋ ma ŋê ku ju atu i êyô malak lôŋ êŋ kapô. Ma êpôm nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanaŋ. Ma êpôpêk nôŋm waklavôŋ Hale ba Hi ek thêlô.

¹⁷Yaŋsiŋ habôk ma Yisu lôk anêŋ ŋê ku laumiŋ ba lahavuju i êyô loŋ êŋ. ¹⁸Thêlô eyaŋ nôŋm êmô ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô te tem enaŋ ya bêŋ. Ôpêŋ lêk hayaŋ nôŋm haviŋ ya.”

¹⁹Ma thêlô leŋiŋmalaiŋ ba tomtom enaŋ hadêŋ yani nena, “Ya mi, aêŋ e?”

⁴ 14:7 Lo 15:11   ⁵ 14:8 Jon 19:40   ⁶ 14:12 Kis 12:6   ⁷ 14:18 Sng 41:9

²⁰Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ôpêŋ intu hasoŋ baŋ halôk belev haviŋ ya. ²¹Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma doŋtom alikakna. Malaiŋ bêŋ ek ôpatu ba hanaŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ bêŋ. Talêbô miŋ bôk havathu ami, êŋ ma mavi ek ôpêŋ!”

²²Thêlô eyaŋ nôŋ hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêŋ ma haya ba hêv hadêŋ anêŋ ŋê ku ma hanaŋ, “Noja ba oŋgwaŋ. Êntêk ma yenaŋ vathiap.”

²³Vêŋ ma hawa tase lôk waiŋ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêŋ thêlô ba sapêŋ inum.

²⁴“Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Êntêk ma yenaŋ thalaleŋ atu ba tem eŋgasô ek embak tabô imbiŋ Wapômbêŋ lôk avômalô pik ek nêŋ avômalô bêŋ anôŋ sa. ²⁵Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena tem miŋ hatôm yanum waiŋ esak loŋbô ami endeba waklavôŋ êŋ hayô ma tem yanum waiŋ lukmuk êmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô.”

²⁶Vêŋ ma êv yeŋ te yôv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaŋ nena Pita tem enaŋ nena hathôŋ yani paliŋ

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Bôk eto hêk Wapômbêŋ anêŋ kapy a nena,

“ Tem yaŋgik boksipsip alaŋ vônô,

ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.’

Sekalaia 13:7

Ba intu môlô sapêŋ tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ²⁸“Ma doŋtom hik ya liŋ hathak loŋbô, ma tem yamôŋ ba yana Galili vêŋ ka môlô nombeŋ ya yam.”

²⁹Ma Pita hanaŋ nena, “Dô! Thêlô sapêŋ etak o ba i, ma tem yamiŋ imbiŋ o denaŋ.”

³⁰Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ biŋ êndêŋ o nena bôlvôŋ êntêk ma tale miŋ halaŋ bôlvôŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlvôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.”

³¹“Ma doŋtom Pita hanaŋ lôklokwaŋ nena, “Mi anôŋ! Ik ya vônô, ma miŋ hatôm yanaŋ nena yahathôŋ o paliŋ ami. Milôk!” Ma ŋê ku sapêŋ enaŋ aêŋ iyom.

Yisu hateŋ mek hamô Getsemani

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³²*Vêŋ ma thêlô êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana ek yateŋ mek.” ³³Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviŋ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalaiŋ

“ 14:24 Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20   * 14:28 Mat 28:16; Mak 16:7

“ 14:31 Jon 11:16   * 14:32 Jon 18:1

kambom. ³⁴Ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônem lêlê.”

³⁵Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateŋ mek nena loŋôndê la hêk ek yani ma nê m malaiŋ lôk vovaŋ êntêk vê. ³⁶Ma hanaŋ, “O Aba^a Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêŋ. Aêŋ ba nê m tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yalenjhaŋi ami. Mî, osopa oda anê m lemhaŋi.”

³⁷Ma Yisu hale hi ma hayê anêŋ ŋê ku lêk êk sôm. Ma hanaŋ hadêŋ Pita, “Saimon, hôk sôm e? O miŋ hatôm ômô lêlê wakma te ami e? ³⁸Nômô lêlê ba noterŋ mek ek miŋ nônem yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaŋi indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”

³⁹Vê m ma havôhi ma hateŋ mek bô atu hathak loŋbô. ⁴⁰Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleŋiŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nê m lêlê ami. Ba intu êthôŋ nena nenaŋ malê êndêŋ yani.

⁴¹Vê m ma halehi bôlôŋ te lô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôk sôm ba owa lovak denaŋ e? Hatôm! Odaŋô, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu êndôk ŋê kambom baheŋiŋ. ⁴²Aêŋ ba numbiyô ek alôana. Ôŋgô! Ôpatu ba tem enaŋ ya bêŋ lêk halê m yôv.”

Evaloŋ Yisu

(*Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12*)

⁴³Yisu hanaŋ abô denaŋ ma Judas hayô. Yani ma ŋê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêŋ anôŋ êlê m iviŋ yani ba ewa biŋ vovak lôk okdiba. Ŋê takêŋ ma ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk ŋê bêŋbêŋ vi êv thêlô ba êlê m.

⁴⁴Ôpatu ba tem enaŋ Yisu bêŋ bôk hik lavôŋiŋ te thô hadêŋ i nena, “Ôpatu ba yahaliŋu, êŋ ma Yisu. Ba intu nobaloŋ loŋ ma noja ba unu.”

⁴⁵Ma ôpêŋ hi ketheŋ hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Kêdôŋwaga.” Ma haligu yani. ⁴⁶Ma ŋê takatu ba i haŋiŋ Judas evaloŋ Yisu ba ewa ba i. ⁴⁷Ma ŋê takatu ba imiŋ habobo te hadadi anêŋ biŋ vovak ma hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlê m ek nobaloŋ ya e? ⁴⁹^bAisê? Wak nômbêŋ intu ma yahamô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ba yahadôŋ môlô ma miŋ ovaloŋ ya ami eka? Ma doŋtom lêk nô m takêŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ.” ⁵⁰^cÊŋ ma anêŋ ŋê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

⁵¹Ma anyô muk te hasopa Yisu haveŋ yam ba havuliv liŋkupik hathak sôp mavi te iyom. Ma idum ek nebalôŋ yani, ⁵²ma doŋtom evaloŋ sôp oyaŋ ma hasôv liŋpopam ba hi.

^y 14:34 Jon 12:27   ^z 14:36 Mak 10:38; Jon 6:38   ^a 14:36 ‘Aba’ anêŋ ôdôŋ ma kamik. Êŋ ma abô Alam, Yisu thêlô iniŋ abô.   ^b 14:49 Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20
^c 14:50 Mak 14:27-31

Enaŋ Yisu bêŋ hadêŋ Sanhedlin

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Jon 18:12-14,19-24)

⁵³Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêŋ anyô bêŋ habôk da. Ma nê bêŋbêŋ êbôk da sapêŋ lôk nê bêŋbêŋ sapêŋ lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ sapêŋ ethak doŋtom. ⁵⁴Ma Pita hasopa Yisu haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi hamô haviŋ sôp bidonŋ ba havuŋu atum haviŋ thêlô.

⁵⁵Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Sanhedlin^d sapêŋ êbôlêm avômalô doho ek nenaŋ Yisu anêŋ kambom takatu ba hadum bêŋ ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma doŋtom miŋ êpôm Yisu anêŋ kambom te ek nijik yani vônô ami. ⁵⁶Avômalô bêŋ anôn enaŋ abôyaŋ hathak Yisu, ma doŋtom iniŋ abô takatu ba enaŋ ma miŋ hatôm doŋtom ami.

⁵⁷Ma doho iviyô imiŋ ma enaŋ abôyaŋ hathak Yisu aêntêk, ⁵⁸e “Yêlô alaŋô yani hanaŋ nena, “Tem yandiniŋ unyak matheŋ êntêk ba anyô elav hathak baheniŋ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yaŋ atu ba miŋ elav hathak baheniŋ ami.” ⁵⁹Ma doŋtom iniŋ abô takatu ba enaŋ hi mayaliv ma miŋ enaŋ abô doŋtom ami.

⁶⁰Êŋ ma anyô bêŋ habôk da haviyô hamiŋ thêlô maleŋiŋ ma hanaŋ hik Yisu liŋ nena, “Ijê takêntêk lêk enaŋ o bêŋ yôv ma o bônôn eka? O abô mi e?” ⁶¹Ma doŋtom Yisu bônôn iyom ma miŋ hanaŋ abôla ami.

Ma anyô bêŋ habôk da hanaŋ hik Yisu liŋ hathak loŋbô nena, “O ma Mesia, Anyô Bêŋ Matheŋ atu anêŋ Nakaduŋ e?”

⁶²Ma Yisu hanaŋ nena, “Ya êŋ êntêk. Ma tem ôŋgô Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êmô Wapômbêŋ Lôkliŋyak Anôn baŋ vianôn ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

⁶³Ma anyô bêŋ habôk da halaŋô abô êŋ ma hakakaviŋ anêŋ kwêv ma hanaŋ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ? ⁶⁴Ĵlêk alaŋô yôv nena habuliŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ nena yanida ma hatôm Wapômbêŋ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêŋ enaŋ nena, “Hadum kambom ba intu ema.” ⁶⁵Vêm ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siŋ hathak sôp ma êpêŋ yani ba enaŋ nena, “O plopet te ma onaŋ nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidonŋ evalonŋ yani ba ik haviŋ.

Pita hanaŋ nena hathônŋ Yisu paliŋ

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁶Pita hamô tamu unyak atu anêŋ badêŋ kapô, ma anyô bêŋ habôk da anêŋ avi ku te halêm. ⁶⁷Ma hayê Pita havuŋu atum hamô. Ma hatitiŋ yani ba hanaŋ, “O êntêk intu bôk hoveŋ haviŋ Yisu, anyô Nasalet atu.”

^d 14:55 Sanhedlin ma avômalô Israel iniŋ kaunsil.   ^e 14:58 Jon 2:19-21

^f 14:64 Wkp 24:16; Jon 19:7

68 Êŋ ma Pita hanaŋ, “Mi, yahathôŋ abô intu ba honaŋ paliŋ.” Ma hale ba hi habobo badêŋ abôlêk. Ma tale te halaŋ.

69 Ma avi ku atu hayê Pita hathak loŋbô ma hanaŋ hadêŋ anyô takatu ba imiŋ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma nê takatu iniŋ anyô te.” 70 Ma doŋtom yani hanaŋ hathak loŋbô, “Mi.”

Vêm ma nê takatu ba imiŋ habobo yani enaŋ hadêŋ Pita hathak loŋbô, “Avanôŋ biŋ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêŋ anyô te.”

71 Ma doŋtom Pita hanaŋ nena, “Ya miŋ yahananaŋ abô avanôŋ ami, êŋ ma tem Wapômbêŋ nêŋ vovaŋ êndêŋ ya. Yahalam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba yahananaŋ nena yahathôŋ ôpêntu ba onaŋ abô hathak paliŋ.”

72 Ketheŋ oyaŋ ma tale halaŋ bôlôŋ yaŋ, êŋ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Tale miŋ halaŋ bôlôŋ ju ami denaŋ, ma tem onaŋ êtôm bôlôŋ lô nena hôthôŋ ya paliŋ.” Êŋ ma Pita hakôm ba halaŋ kambom.

Ewa Yisu ba i hadêŋ Pailat

(Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28–19:16)

15 1^aLôkbôk momaŋiniŋ ma Sanhedlin sapêŋ ethak doŋtom. Thêlô ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ nê bêŋbêŋ lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ. Ma ibutiŋ abô hathak doŋtom vêm ma ekak baŋ luvi lusu ma ewa ba i hadêŋ Pailat.

2 Ma Pailat hanaŋ hik Yisu liŋ aêntêk, “O ma avômalô Israeŋ iniŋ kiŋ e?” Ma Yisu hanaŋ nena, “Intu êŋ, hatôm intu honaŋ.”

3 Ma nê bêŋbêŋ êbôk da ibi Yisu liŋkupik hathak abô lomaloma.

4 Ma Pailat hanaŋ hadêŋ Yisu hathak loŋbô, “O abô mi e? Thêlô ibi lemvimkupik hathak abô lomaloma.”

5^a Ma doŋtom Yisu bônôŋ iyom. Ba intu Pailat hasoŋ kambom.

6 Waklavôŋ Hale ba Hi nômbêŋ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôŋ te anêŋ athêŋ ek Pailat nêŋ vê. Ma Pailat hathak hêŋ ôpêŋ vê.

7 Sondabêŋ êŋ ma anyô te anêŋ athêŋ nena Balabas hamô koladôŋ. Yani hamô koladôŋ haviŋ nê takatu ba thêlô ik vovak hadêŋ Lom ba ik anyô doho vônô. 8 Êŋ ma avômalô i hadêŋ Pailat ma elam ek nêŋ anyô koladôŋ te vê êtôm hathak hadum lôbôlôŋ.

9 Ma Pailat hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Lemimhaviŋ yatak môlô avômalô Israeŋ unim kiŋ êntêk e?” 10 Pailat hayala nena nê bêŋbêŋ êbôk da leŋŋdaŋ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaŋ aêŋ. 11ⁱ Ma doŋtom nê bêŋbêŋ êbôk da ik avômalô kapôlôŋiŋ liŋ ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebalonŋ Yisu loŋ.

12 Ma Pailat hanaŋ hik thêlô liŋ hathak loŋbô nena, “Yandum malê êndêŋ ôpatu ba môlô olam nena Israeŋ iniŋ kiŋ?”

^a 15:1 Luk 22:66   ^b 15:5 Ais 53:7; Mak 14:61   ⁱ 15:11 Ap 3:13-14

¹³Ma sapêḅ elam nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁴Ma Pailat hanaḅ, “Eka? Yani hadum malê kambom?”

Ma doḅtom thêlô elam lôklala hathak loḅbô nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁵Ma Pailat lahaviḅ nêḅ leḅiḅmavi êḅdêḅ avômalô nômbêḅ atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanaḅ ek nebali Yisu esak yak lôkmaḅḅiḅ vêḅ ma hatak halôk ḅê vovak bahenḅiḅ ek nijik vônô esak a.

ḅê vovak enaḅ abôma hathak Yisu

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶Vêḅ ma ḅê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêḅ unyak badêḅ kapô. Ma elam ḅê vovak sapêḅ ba êlêḅ ethak doḅtom. ¹⁷Ma ewa kiḅ anêḅ kwêḅ thalaleḅ daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmaḅḅiḅ atu ba epesaḅ hatôm kiḅ iniḅ kuluḅ ma ik halôk wakadôk. ¹⁸Ma iviyô ma êḅ bahenḅ hathak leḅ ma enaḅ, “Waklêḅvôḅ mavi, avômalô Islael iniḅ kiḅ!” ¹⁹Ma ik wakadôk hathak alokwaḅ te lôbôlôḅ ma êsôvwapôk hathak yani. Vêḅ ma elek veḅiḅdôḅ lêlô hadêḅ yani lôk êbô anêḅ athêḅ. ²⁰Ma enaḅ abôma hathak yani vêḅ ma ibi kwêḅ thalaleḅ atu thô ma ik yanida anêḅ kwêḅ daim hathak loḅbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a

(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

²¹Ma anyô te anêḅ athêḅ nena Saimon anêḅ Sailini halêḅ anêḅ buyaḅ ba hadum ek ni Jelusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus iniḅ lambô. Ma ḅê vovak êpôm yani ba êpôḅiḅ ek enja Yisu anêḅ alovalaḅaḅsiḅ. ²²Êḅ ma ewa Yisu ba i loḅ te anêḅ athêḅ nena Golgota. Athêḅ êḅ anêḅ ôdôḅ nena Loḅ Leḅkadôk Lokwaḅ. ²³Ma ewa waiḅ ba eyelaḅ haviḅ alokwaḅ te anêḅ thôk ba êḅ hadêḅ yani ek inum ek etaḅviḅ vovaḅ. Ma doḅtom hadô. ²⁴Êḅ ma thêlô ik yani loḅ hathak a. Vêḅ ma ibi valu ek nêḅê nena opalêla intu tem neja anêḅ kwêḅ lo sôp.

²⁵Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loḅ hathak a.

²⁶Alovalaḅaḅsiḅ anêḅ vuliḅ ma eto abô atu ba enaḅ hathak Yisu aêḅtêk,
AVÔMALÔ ISLAEL INIḅ KIḅ

²⁷⁻²⁸Ma êthôkwêḅ anyô vani lokwaḅju haviḅ. Êthôkwêḅ yaḅ hamiḅ Yisu baḅ vianôḅ, ma yaḅ hamiḅ baḅ vikeḅ.^m ²⁹Ma avômalô takatu ba elom loḅôḅdê êḅ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniḅ leḅiḅkadôk ba enaḅ, “Ai! O atu ba honaḅ nena tem undiniḅ Wapômbêḅ anêḅ unyak matheḅ ma ondav esak loḅbô êtôm wak lô iyom e?” ³⁰Êḅ ma oda nêḅ oda bulubiḅ ba otak alovalaḅaḅsiḅ ma ôlêḅ pik!”

^j 15:21 Lom 16:13   ^k 15:24 Sng 22:18   ^l 15:27-28 Ais 53:12   ^m 15:28 ḅê lôkawk vi enaḅ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denaḅ. Abô êḅ ma aêḅtêk: Aêḅ ba Wapômbêḅ anêḅ abô bute hik anôḅ. Abô êḅ hanaḅ aêḅtêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.”

ⁿ 15:29 Sng 22:7; 109:25; Mak 14:58

³¹Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ enañ abôma haviñ. Ba enañ hadêñ i nena, “Ôñgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiñ, ma doñtom miñ hatôm nêma yanida bulubiñ ami eka? ³²Yani ma Mesia, Israel iniñ kiñ e? Êñ ma etak alovalaçañsiñ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmimbiñ!” Ma anyô ju atu ba imiñ alovalaçañsiñ haviñ yani enañ abôma haviñ.

Yisu hama

(*Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30*)

³³Waklêvôn biñ ma momañiniñ hayô pik sapêñ vôn ba hêk aleba hayô 3 kilok. ³⁴Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êñ anêñ ôdôn nena, “Yenañ Wapômbêñ, yenañ Wapômbêñ, aisê ka hôdô ya?”

³⁵Ma avômalô vi atu ba imiñ loñ êñ elañô abô êñ ma enañ, “Odañô, yani halam Elia.”

³⁶Ma anyô te hi bôlôn doñtom ma hawa kapôk ba hasoñ halôk wain maniñ. Ma hathôkwêñ kapôk êñ hathak apiyak te ba hêv hadêñ Yisu ek inum. Ma ôpêñ hanañ, “Dô! Alalô nagê vêmam. Yakô Elia tem êlêm enja yani vê êñjêk alovalaçañsiñ la?”

³⁷Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸Ma sôp bêñ atu ba hamiñ unyak mathen ek hayañ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliñ ba hayô vibiñ. ³⁹Ma anyô vovak laik atu ba hamiñ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êñ ma hanañ, “Avanôn biñ, ôpêntêk ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ anôn.”

⁴⁰Avi doho imiñ daim dokte ba êyê imiñ. Thêlô êñ te ma Malia anêñ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniñ talêbô. Ma te ma Salome. ⁴¹Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêñ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêñ anôn êmô haviñ ba iviñ Yisu ba i Jelusalem.

Elav Yisu

(*Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42*)

⁴²Wak ik Yisu vônô, êñ ma waklavôn avômalô ethak êpôpêk iniñ nômkama ek Sabat. Ma wak êñ anêñ yañsiñ bôlôvôn ma tem Sabat. ⁴³Ba intu wak hamiñ denañ ma Josep anêñ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniñ anyô bêñ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak atu tem êlêm. Ma miñ hakô ami ma hi hadêñ Pailat ma hanañ ek enja Yisu anêñ kupik. ⁴⁴Ma Pailat halañô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoñ kambom ma halam anyô vovak laik halêm. Ma hanañ hik ôpêñ liñ nena, “Yisu lêk hama yôv mena mi e?” ⁴⁵Ma halañô anyô vovak laik anêñ abô yôv ma halôk ek Josep enja anêñ kupik. ⁴⁶Êñ ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa

Yisu linjkupik vê hêk alovalaŋaŋsiŋ ma havuliv siŋ hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyaŋ atu ba elav ek nedav nê ŋama êndôk. Ma habubi valu bêŋ te ek hik siô abôlêk siŋ hathak. ⁴⁷Malia anêŋ Magadala lôk Malia, Josep anêŋ talêbô, imiŋ ma êyê loŋ atu ba etak Yisu anêŋ kupik hêk.

Yisu haviyô hathak loŋbô

(*Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10*)

16 ¹Sabat hale ba hi ma Malia anêŋ Magadala lôk Malia, Jems anêŋ talêbô, ma Salome êv vuli nôm ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik. ²Ma sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma thêlô iviyô ba i siô. ³Ma enaŋ hadêŋ i nena, “Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê ek alalô am?”

⁴Êyô siô ma êyê nena valu bêŋ atu ma lêk ibubi hi hamô daŋ. ⁵Thêlô ibitak êyô valu abyaŋ kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim te hamô thêlô baheŋ vianôŋ. Thêlô êyê ma esoŋ kambom.

⁶Ma doŋtom ôpêŋ hanaŋ, “Miŋ nosoŋ ami. Yahayala nena ôbôlêm Yisu anêŋ Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma miŋ hêk loŋ êntêk ami. Ôŋgô loŋ atu ba êdô yani hêk êntêk. ⁷Ma unu nonaŋ êndêŋ anêŋ nê ku lôk Pita nena, ‘Yani lêk hamôŋ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loŋ êŋ ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanaŋ yôv hadêŋ môlô.’ ”

⁸Ma avi takêŋ êkô ba elowaliŋ kambom ma etak siô ba êsôv ele yaiŋ ba i. Thêlô êkô ba bônôŋ iyom ma miŋ enaŋ abô êŋ hadêŋ anyôla ami.

[Malia anêŋ Magadala lôk Yisu anêŋ nê ku êyê yani^s

(*Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23*)

⁹Yisu haviyô hadêŋ sonda te anêŋ wak te môŋ. Ma hik i thô môŋ hadêŋ Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ŋgôk baheŋvi ba lahavuju vê hêk yani. ¹⁰Êŋ ma Malia hi hanaŋ hadêŋ nê takatu ba bôk evenŋ haviŋ yani. Nê takêŋ lenjŋmalaiŋ ba elañ êmô. ¹¹Ma elañô nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma doŋtom miŋ êvhaviŋ abô êŋ ami.

¹²Havenŋ yam ma Yisu anêŋ nê ku ju etak malak bêŋ ba i loŋ yaŋ. Ma Yisu habitak yaŋda ba hik i thô hadêŋ thai. ¹³Ma ele i enaŋ abô êŋ hadêŋ nê ku vi, ma doŋtom miŋ êvhaviŋ iniŋ abô ami.

¹⁴Yôv ma Yisu anêŋ nê ku laumiŋ ba lahavute eyaŋ nôm êmô, ma Yisu da hayô ek thêlô. Ma hathaŋ thêlô hathak iniŋ kapôlôŋiŋ thekthek ba miŋ êvhaviŋ nê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniŋ abô ami.

¹⁵Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Unu êtôm pik sapêŋ ma nonaŋ Abô Mavi atu ba hathak ya bêŋ êndêŋ avômalô sapêŋ. ¹⁶Ŋê takatu ba

^r **16:7** Mat 26:32; Mak 14:28   ^s **16:9-20** Nê lôk kauk bêŋ anôŋ lenjŋhabi nena abô êŋ ma Mak da miŋ hatô ami, ma anyôla hatô havenŋ yam.   ^t **16:14** 1Ko 15:5   ^u **16:15** Ap 1:8

^v **16:16** Ap 2:38

êvhaviŋ ba ithik ŋaŋ ma tem Wapômbêŋ nêŋ i bulubiŋ. Ma ŋê takatu ba miŋ êvhaviŋ ami, ma tem nêpôm Wapômbêŋ anêŋ abô atu nena ini nêndôk loŋ atum. ¹⁷wWapômbêŋ tem etak lavôŋiŋ lomalama êndôk ŋê êvhaviŋ baheŋiŋ aêntêk. Esak yenaŋ athêŋ, ma tem nêŋem ŋgôk vê lôk nenaŋ abô masôm lukmuk. ¹⁸xMa nebalonj umya kambom êmô baheŋiŋ lôk ninum nôm atu ba injik anyô vônô ma doŋtom tem nêŋmô mavi. Ma netak baheŋiŋ êyôŋgêk ŋê lôk lijiŋ, ma tem nimbitak mavi.”

Wapômbêŋ hawa Yisu
(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹yAnyô Bêŋ Yisu hanaŋ abô haviŋ thêlô yôv ma ewa yani hathak leŋ ba hi hamô Wapômbêŋ baŋ vianôŋ. ²⁰zVêŋ ma anêŋ ŋê ku i enaŋ Abô Mavi êŋ haveŋ loŋ sapêŋ. Ma Anyô Bêŋ hadum ku haviŋ thêlô ba hik iniŋ abô loŋ hathak lavôŋiŋ takatu ba idum.]

---

^w 16:17 Ap 2:4; 8:7   ^x 16:18 Luk 10:19; Ap 28:3-6   ^y 16:19 Ap 1:9-11; 2:33-34
^z 16:20 Ap 14:3; Hib 2:3-4